

<http://hallofpeople.com/gr/>

ΦΩΤΗΣ ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ

Τὸ ΠΑΡΣΙΜΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

- Ἡ πολιορκία τῆς Πόλης
- Τὸ πάρσιμο τῆς Πόλης
- Τὸ κούρσεμα τῆς Πόλης

ΑΝΑΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ ΑΠΟ ΤΗ ΣΕΛΙΔΑ ΤΟΥ
ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Ίστορικά προλεγόμενα στὴν Ἄλωση
πρωτ. Γεώργιος Μεταλληνός,
καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἡ πτώση τῆς Πόλης τὸ 1453 δὲν ἔγινε ἀπροσδόκητα, οὔτε μὲ αὐτὴν ἄρχισε ἡ Ὄθωμανοκρατία. Τὰ λάθη καὶ οἱ ἀδυναμίες τῆς «βυζαντινῆς» κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐσωτερικὲς ἰδεολογικὲς καὶ οἰκονομικὲς διαιρέσεις της, ἐπέτρεψαν τὴν ἐξάπλωση πρῶτα τοῦ τουρκικοῦ-σελτζουκικοῦ καὶ μετὰ τοῦ τουρκικοῦ-ὀθωμανικοῦ στοιχείου στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ τὸν ὑπόλοιπο βαλκανικὸ χῶρο καὶ τελικὰ τὴ δημιουργία τῆς ἰσχυρῆς καὶ ἀπειλητικῆς γιὰ τὸν χριστιανικὸ κόσμον Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὅμως στὶς 29 Μαΐου 1453 ἓνα μεγάλο μέρος τῆς τεμαχισμένης ἀπὸ τὸ 1204 Ρωμανίας ἦταν ἤδη κάτω ἀπὸ τοὺς Ὄθωμανούς, τοὺς Ἄραβες καὶ τοὺς Βενετούς. Ἀπὸ τὸ 1204 ἡ Πόλη δὲν μπόρεσε νὰ ἀναλάβει τὴν πρώτη της δύναμη καὶ ὅλα ἔδειχναν πῶς βαδίζει στὴν τελικὴ πτώση. Τὸ φραγκικὸ πλήγμα ἐναντίον της ἦταν τόσο δυνατό, πὺ ἀπὸ τὸν 13ο αἰῶνα ἡ Βασιλεύουσα, ὅπως ὀρθὰ εἰπώθηκε (Ἑλ. Γλύκατζη-Ἀρβελέρ), ἦταν «καταδικασμένη νὰ χαθῆ».

Ἡ β' ἄλωση τῆς Πόλης τὸ 1453 σήμανε τὴν ἐπίσημη ἔναρξη τῆς Ὄθωμανοκρατίας καὶ ἦταν ἡ κατάληξη μιᾶς μακροχρόνιας ἀποσύνθεσης τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ὑπόστασης τοῦ Γένους. Ἀπὸ τὸν 13ο αἰ. οἱ βυζαντινοὶ πληθυσμοὶ εἶχαν διασπαστεῖ καὶ διαμοιραστεῖ στὸ μεγαλύτερο μέρος τους σὲ ξένους δυνάστες. Οἱ διεισδύσεις, ἔπειτα, μισθοφόρων στὸ στρατὸ καὶ ἀλλοφύλων στὸν διοικητικὸ μηχανισμό τοῦ «Βυζαντίου»/Ρωμανίας ἀποδυνάμωσαν τὴν ἐθνολογικὴ συνοχὴ του. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἐξάλλου, (1321-1328, 1341-1355) καὶ ἡ ἐσωτερικὴ ἀναρχία ἐπέτειναν τὴ δημογραφικὴ συρρίκνωση. Ἀνάλογη διάσπαση παρουσίαζαν καὶ οἱ ἄλλοι Ὀρθόδοξοι λαοὶ τῆς Βαλκανικῆς. Σοβαρά, ἐπίσης, λάθη στὴν οἰκονομικὴ πολιτικὴ τῶν

αυτοκρατόρων, όπως ή συνεχής αύξηση τής μεγάλης ιδιοκτησίας εις βάρος τών μικρών, που πιέζονταν από τή δυσβάστακτη φορολογία, ή καταχρηστική επέκταση του θεσμου τών «προνοιαρίων» και ή υπερβολική, πολλές φορές, αύξηση τών μοναστηριακων κτημάτων, δημιούργησαν μίαν οικονομική όλιγαρχία εις βάρος τών μικροκαλλιεργητων τής γής, με απόληξη τήν οικονομική κρίση. Το εμπόριο είχε περιέλθει στα χέρια τών δυτικων και οι δυνατότητες για οικονομική ανάκαμψη περιορίστηκαν σημαντικά. Υπήρχαν όμως και πνευματικά αίτια τής πτώσης.

Οί θρησκευτικές, κοινωνικές και ιδεολογικές αντιθέσεις προκάλεσαν βαθειά σύγχυση, που λειτούργησε διαλυτικά στο σώμα τής αυτοκρατορίας. Ιδιαίτερα οι δυτικές έπιρροές και οι συνεχείς υποχωρήσεις τών Πολιτικων στις παπικές απαιτήσεις, για τήν αναμενόμενη στρατιωτική βοήθεια, οδήγησαν στην πνευματική αλλοίωση, με άμεσο κίνδυνο απώλειας τής πνευματικής και πολιτιστικής ταυτότητας του Γένους. Γιατί, αν το «Βυζάντιο»/Ρωμανία έπαυε να διατηρεί τήν πνευματική και πολιτιστική ιδιαιτερότητά του, ακόμη και αν δεν έπεφτε στα χέρια τών Οθωμανων, θα καταλυόταν έσωτερικά, μεταβαλλόμενο σε πνευματικό και πολιτικό προτεκτοράτο κάποιας Δυτικής Δύναμης.

Κατά τους Ανθενωτικούς ή πτώση ήλθε ως σωτηρία, διότι κράτησε τήν πνευματική και πολιτιστική καθαρότητα και συνοχή του Γένους, το όποιο στη δουλεία μπόρεσε να ανασυνταχθεί και να έπιβιώσει. Άλλωστε, ή δομή και οι θρησκευτικές προϋποθέσεις τής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (ιερός νόμος και θεσμός τών μιλλετιων) έδωσε τή δυνατότητα στο «Γένος τών Ρωμαίων» (Ρούμ), δηλαδή τών όρθοδόξων χριστιανικων λαων τής Αυτοκρατορίας, να αναπτυχθεί ως συντεταγμένη κοινωνία στα όρια τής «έθναρχικής δικαιοδοσίας» τής Έκκλησίας, συνεχίζοντας τον ιστορικό τρόπο ύπαρξής του, μαζί με τήν ταυτότητά του, μέσα στο ευρύ γένος, το εκκλησιαστικό σώμα. Είναι δε γεγονός, ότι ή μετά τήν άλωση Ιστορία του Έλληνικού Έθνους και τών άλλων

λαῶν τῆς Βαλκανικῆς εἶναι στήν οὐσία ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἔθναρχικοῦ σώματος.

Τὸ γεγονός τῆς πτώσης τῆς Αὐτοκρατορίας εἶχε τεράστια σημασία πρῶτα γιὰ τοὺς ὀρθοδόξους πληθυσμούς της καὶ τὴν κατοπινὴ τους πορεία. Ἡ ἄλωση ὑπῆρξε μιὰ κρισιμότερη στιγμή στήν ἱστορία τους, σηματοδοτώντας μία περίοδο μακρᾶς δοκιμασίας, μὲ μειωμένες οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ τὶς δυνάμεις τους. Ἄν οἱ ψυχικὲς καὶ πνευματικὲς δυνάμεις δὲν ἦσαν ἀκμαῖες, εἶναι ἀμφίβολο ἂν θὰ μπορούσε τὸ ὀρθόδοξο Γένος νὰ ὑπερβεῖ τὶς συνέπειες τῆς πτώσης, ὅπως συνέβη μὲ ἄλλους λαοὺς στήν ἱστορία. Ἡ ἀπώλεια, εἰδικά, τῆς Κωνσταντινούπολης, ὑπῆρξε σημαντικότερο γεγονός. Ἡ Πόλη ἦταν ἡ συνισταμένη ὅλων των ἐλπίδων τῶν Ρωμηῶν (Ὀρθοδόξων) καὶ ἰδιαίτερα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ διατήρηση τῆς ἐλευθερίας της, παρὰ τὴ μεγάλη συρρίκνωση τῆς αὐτοκρατορίας, ἔτρεφε τὴν αὐτοπεποίθησή τους καὶ συντηροῦσε τὸν ψυχισμό τους.

Ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς Ὀθωμανοὺς ἡ ἄλωση εἶχε σημασία μεγάλη. Μὲ αὐτὴ νομιμοποιήθηκε ἡ νίκη τους πάνω στοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς «Βυζαντινῆς» αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία μὲ τὸ πάρσιμο τῆς Πόλης ἔγινε καὶ τυπικὰ Ὀθωμανικὴ. Ἡ κατάκτηση τῶν ὑπολοίπων ρωμαϊκῶν ἐδαφῶν (Τραπεζούντας, κυρίως Ἑλλάδας) δὲν ἦταν παρὰ ἡ ὀλοκλήρωση τῆς ὑποκατάστασης τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς στήν αὐτοκρατορία μας. Τὸ σπουδαῖο ὅμως εἶναι, ὅτι τὸ ἄλλοτε βάρβαρο τουρκικὸ φύλο τῶν Ὀθωμανῶν μέσα σὲ σύντομο χρόνο μπόρεσε νὰ συγκροτηθεῖ σὲ μία πανίσχυρη αὐτοκρατορία καὶ νὰ ἐνταχθεῖ περιθωριακὰ στὸ σύστημα τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, ἀποτελώντας πιά ἀνοιχτὴ ἀπειλὴ γιὰ τὴν ὑπόλοιπη Εὐρώπη.

Ἡ βαθμιαία ἐπανεύρεση τῶν ρυθμῶν τοῦ συλλογικοῦ βίου τοῦ Γένους ἦταν καρπὸς τῆς αἰσιόδοξης διάθεσης τοῦ δυναμογόνου συλλογικοῦ φρονήματος, πού τὸ ἀποτύπωσε λυρικὰ ἡ ποντιακὴ μούσα: «Ἡ Ρωμανία κι' ἂν ἐπέρασεν ἀνθεῖ καὶ φέρνει κι' ἄλλο».

Ἡ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ

Σάν σήμερα πάρθηκε ἡ Πόλη ἀπ' τὸν σουλτὰν Μεμέτη στὸ 1453, μέρα Τρίτη, βγαίνοντας ὁ ἥλιος.

Μιὰ τέτοια ἱστορία δὲ μπορεῖ νὰ τὴ γράψη ἄξια κανένας· δὲν πιστεύω νὰ βρῖσκεται τέτοιος μέγας μάστορης. Κανένας, ἂς ἦτανε κι ὁ ἴδιος ὁ Ὅμηρος, πὺ τραγούδησε μὲ λόγια σάν κοτρώνια τὸν φημισμένον ἐκεῖνο πόλεμο τῆς Τρωάδας.

Κεῖνη τὴ μέρα, πὺ δὲν πρέπει νὰ λογαριαστῆ μηδὲ στὶς μέρες τῶν χρονῶν, μηδὲ στὶς μέρες τῶν μηνῶν, παρὰ νὰ τὴ σκεπάση σκοτάδι, ὅπως λέγει ὁ Ἰώβ γιὰ τὴ μέρα πὺ γεννήθηκε, ὁ φόβος πὺπιασε τοὺς ἀνθρώπους ἦτανε τέτοιος, πὺ τρεῖς καὶ τέσσερες γενιές δὲ φτάζανε γιὰ νὰ συνεφέρουνε. Ἀκόμα καὶ σήμερα, σὰ διαβάζει κανένας ὅσα γράψανε οἱ ἱστορικοὶ ἐκεινοῦ τοῦ καιροῦ, εἶνε στιγμὲς πὺ τρέμει στ' ἀλήθεια, σὰ νὰ βρῖσκεται ὁ ἴδιος μέσα στὴν Πόλη, κι' ὦρα μὲ τὴν ὦρα περιμένει νὰ δῆ τοὺς Τούρκους νὰ σφάζουνε τὸν κόσμον μπροστὰ στὰ μάτια του.

Ἀναλόγως τὰ μεγαλεῖα, πὺ εἶδε αὐτὴ ἡ φημισμένη Κωνσταντινούπολη, ἀναλόγως τὰ χίλια χρόνια πῶξεσε, ἀναλόγως στάθηκε καὶ τὸ ψυχομαχητό της. Ὅλος ὁ κόσμος ταραχτήκε· στὰ πειὸ ξέμακρα μέρη τῆς χριστιανωσύνης ἀκούστηκε ὁ βρόντος πῶκανε τὸ κορμί της σάν ἔπεσε ἄψυχο ἀνάμεσα ἀνατολὴ καὶ δύση. Δὲ μιλῶ σὰ ρωμιός· μιλῶ σάν ἄνθρωπος γιὰ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σκληρὲς συμφορὲς πὺ πέρασε ἡ ἀνθρωπότητα. Θεριὸ πρέπει νᾶνε κανένας γιὰ νὰ μὴ δακρύσῃ τὸ μάτι του.

Καὶ ποιὸς δὲν τὴν ἔκλαψε! Ἕλληνες, Βενετσάνοι, Γενοβέζοι, Βούλγαροι, Σέρβοι, Ροῦσσοι, Πολωνοί, Ἀρμεναῖοι, ἀκόμα κ' οἱ ἴδιοι οἱ Τούρκοι, ὅλοι τὴν κλάψανε, γιὰτὶ στὰ καλὰ χρόνια της ὅλοι τὴν καμαρώνανε. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε γιομάτος παραξενιές. Χαίρεται καὶ καυχιέται γιὰ τὰ σπουδαῖα πράγματα, πὺ μπόρεσε νὰ φτιάσῃ, μὲ τόσοι κόπους, μὲ τὸ αἷμα τῆς καρδιᾶς του, μὰ πάλι ὁ ἴδιος,

σὰν νὰ τὸν σπρώχνη ὁ διάολος μὲ τὰ δικά του τὰ χέρια πάει καὶ τὰ χαλᾶ, ρίχνει χάμω τὸ εἶδωλο ποὺ λάτρεψε, τὸ τσακίζει καὶ τὸ ποδοπατᾶ. Σάμπως καὶ σήμερα, ποὺ λέγει πῶς τάχα μέρεψε, δὲ δουλεύει σὰ μερμήγκι νὰ φτιάξη ὄμορφα πράγματα, τέχνες, χτίρια, βιβλία, γιὰ νὰ τὸν πιάση ἄξαφνα μιὰ μέρα ἢ τρέλλα νὰ τοὺς δώσει μιὰ κλωτσιὰ καὶ νὰ πιάση πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή! Ἔχω ἀκουστά, πῶς σ' ἓνα νησί τῆς Ἰνδίας, ἐκεῖ δὲ ποὺ οἱ ἄνθρωποι ζοῦνε εἰρηνικὰ καὶ κουβεντιάζουνε γνωστικά, στὰ καλὰ καθούμενα τοὺς πιάνει ἄξαφνα μιὰ μανία καὶ τρέχουνε σὰ λυσσασμένοι στοὺς δρόμους, σκοτώνοντας ὅποιον λάχη μπροστά τους. Ἐνα τέτοιο πράγμα πιάνει κάθε τόσο καὶ τὴν ἀνθρωπότητα, γίνεται θηρίο ἀνήμερο καὶ δαγκώνει τὰ κρέατά της.

Σὰν ἓνα μπουρίνι, ποὺ μὲ μιᾶς μελανιάζει ὁ οὐρανὸς καὶ γίνεται ἡ μέρα σὰ νύχτα κι' ἀκούγονται ἀπὸ μακριὰ βροντὲς κι' ἀστροπελέκια, καὶ σὲ λίγο ξεσπᾶ ὁ δρόλαπας, κι' ὁ φόβος σφίγγει κάθε καρδιά, ἀπὸ τοῦ πουλιοῦ ποὺ κελαιδοῦσε πρὶν ἀπὸ λίγο, ἴσαμε τοῦ λιονταριοῦ, ποῦνε καμωμένη ἀπ' ἀτσάλι, ἔτσι ξέσπασε ἀπάνω στὴ γερασμένη τὴν Πόλη ὁ σίφουνας καὶ τὴν ἔκανε στάχτη. Μέσα σὲ 55 μέρες χάθηκε ὅ,τι γίνηκε σὲ χίλια χρόνια.

Αὐτὸς ὁ θανατερός ἀνεμος ἐπίασε νὰ φυσᾶ ἀπὸ τὶς ἐρημιές τῆς Ἀσίας, ἀπὸ τοὺς τόπους ποὺ δὲ φυτρώνει χορτάρι, σπρώχνοντας κατὰ δῶθε ἓνα κοπάδι ἀνθρώπους δίχως σπίτια, δίχως χωράφια, ἀγρίμια ἄκαρδα, ποὺ τᾶχε κάψει ἢ ἄπονη φύση μὲ τὸ κρύο, μὲ τὴν πείνα καὶ μὲ τὸν πόλεμο. Σὰν τοὺς λύκους, ποὺ λυσσᾶνε σὰν πέση, πολὺ χιόνι στὰ βουνὰ καὶ τρῶνε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ἔτσι πλανιόντανε αὐτὰ τὰ πλάσματα, ὡς που φτάζανε σὲ τοῦτα τὰ σύνορα, ποὺ ζούσανε ἀρχαῖες φυλές, ἀνθρώποι ποῦχανε σπίτια θεμελιωμένα ἀπὸ χιλιάδες χρόνια, ποῦχανε καὶ καράβια καὶ κουβαλοῦσανε ἀπὸ μακριὰ κάθε τί, ποῦνε γιὰ τὴν καλοπέραση τ' ἀνθρώπου. Τὸ πειὸ μεγάλο κάστρο, ἡ Κωνσταντινούπολη, ἦτανε χτισμένο ἀπάνω στὴν ἀκρογιαλιά, ἀνάμεσά σε δυὸ στεριές, γιομάτο σπίτια, μαγαζιά, ἐκκλησιές, παλάτια, συντριβάνια, ὅλα ἀπὸ πέτρα καὶ μάρμαρο. Οἱ ἀνθρώποι ἦτανε ντυμένοι μὲ ροῦχα ἀκριβά, γράφανε καὶ διαβάζανε ἀπάνω στὸ χαρτί, ξέρανε πράγματα λογιῆς-

λογῆς, τέχνες καὶ ζαναάτια (ἐπαγγέλματα) πολλά. Εἶχανε πλῆθος ἀγάλματα στεριωμένα ἀπάνω σε κολῶνες ἀπὸ χρωματιστὰ μάρμαρα, εἰκόνες ζωγραφισμένες ἀπάνω σε σανίδια μὲ μπογιές καὶ μὲ χρυσάφι, καμπάνες κρεμασμένες στὰ καμπαναριά, πράγματα πού οἱ Τοῦρκοι ἀπορούσανε μὲ τί τρόπο τὰ φτιάνανε. Ἄλογα τρέχανε χλιμιντρίζοντας μέσα στὰ μεϊντάνια, κ' οἱ ἄνθρωποι περπατούσανε ἀπάνω σε δρόμους πού ἦτανε στρωμένοι μὲ πελεκητές πέτρες. Τί κάστρο ἦτανε τοῦτο, γιομάτο ἀπὸ θαυμαστὰ πράγματα, πού μὴδὲ ὁ Προφήτης δὲν τᾶχε στὸν Παράδεισο!

Δίχως νὰ χάσουνε καιρὸ τὸ ζώσανε, ὁ σουλτὰν Μεμέτης σὰ φίδι τὸ περιτύλιξε. Τοῦτοι πούχανε ἔρθει ἀπὸ τὴν Ἀσία ἦτανε σὰ λιονταρόπουλα ἀδάμαστα· εἶχανε κότσα γερά, τὸ αἷμα τους ἔβραζε σὰ μούστος. Μὰ οἱ ἄλλοι πού ἦτανε σφαλισμένοι μέσα στὸ σαραβαλιασμένο κάστρο, ἦτανε ράτσες γερασμένες, κουρασμένες ἀπ' τὰ πάθια, ἀπ' τὰ βιβλία κι' ἀπὸ τὴν προσευχή, περήφανοι γιὰ τὸ σόϊ τους, θλιμμένοι γιὰ τὸ κατάντημά τους. Ὁ σουλτάνος ἔδερνε μὲ τὸ καμουσι τοὺς στρατιῶτες του, τοὺς μαχαίρωνε, τσάκιζε τὸ κεφάλι τους μὲ τὸ χρυσὸ τοπούζι πού βαστοῦσε στὸ χέρι του. Μὰ ὁ βασιλέας, πού ἦτανε σφαλισμένος μέσα στὸ κάστρο, μιλοῦσε στοὺς δικούς του σὰ Χριστὸς μὲ τ' ἀγκάθινο στεφάνι ὅπου τῶχε γιὰ κορῶνα βασιλική. Δὲ διάταξε τοὺς στρατιῶτες του, τοὺς παρακαλοῦσε μὲ τὴ θλιμμένη, φωνή του, μὲ τὰ μάτια του, πού ἦτανε μελανιασμένα ἀπ' τὴν ἀγρύπνια.

Οἱ Τοῦρκοι ἦτανε ὡς τετρακόσιες χιλιάδες· ἀπ' αὐτοὺς οἱ ἑκατὸ ἦτανε καβαλλαραῖοι. Οἱ Χριστιανοί, πού σηκῶνανε ἄρματα, μαζεῦόντανε ὅλοι ὅλοι ἑφτὰ χιλιάδες, Ἕλληνες, Βενετσάνοι καὶ Γενοβέζοι.

Ἡ πολιορκία ἄρχισε στὶς 5 Ἀπριλίου. Ὁ σουλτάνος ἔστησε τὴν τέντα του κοντὰ στὴν Καστρόπορτα Καλιγαρία καὶ κούρντισε ἀπάνω της τὸ μεγάλο κανόνι τοῦ Οὐρμπάν. Ὑστερώτερα ὅμως τὸ κουβάλησε μπροστὰ στὴν πόρτα τοῦ Ῥωμανοῦ. Γιὰ νὰ τὸ γιομίσουνε χρειαζόντανε δυὸ ὥρες σωστές, καὶ γιὰ τοῦτο βαροῦσε μονάχα ἑφτὰ φορές τὴ μέρα. Σαράντα ζευγάρια βόδια τὸ

τραβούσανε, γιὰ νὰ τὸ φέρουνε ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη, καὶ γιὰ νὰ περάσουνε δυὸ μερῶν δρόμο κάνανε δυὸ μῆνες. Τετρακόσοι γενιτσάροι τὸ βαστούσανε γιὰ νὰ μὴ γύρη, διακόσοι ἀπὸ κάθε μεριά. Ὁ σουλτάνος κράτησε γύρω στὴν τέντα του δεκαπέντε χιλιάδες γενιτσάρους. Τὸ βουνὸ ποῦνε ἀπάνω ἀπ' τὸ Γαλατᾶ, τῶπιασε ὁ Ζαγανὸ πασᾶς. Ναύαρχος ἦτανε ὁ Μπαλτάογλους, κ' εἶχε στὸν ὀρισμὸ του καμμιά τετρακοσαριὰ καράβια, τὰ πειὸ πολλὰ μαοῦνες καὶ μικρὰ μπριγκαντίνια.

Τὰ καράβια πάλι, ποῦχανε οἱ Χριστιανοί, ἦτανε τρία γενοβέζικα, ἓνα γαλλικὸ, ἓνα σπανιόλικο, τρία κρητικὰ καὶ τρεῖς μεγάλες Βενετσάνικες γαλέρες.

Ἰσαμε τὶς 18 οἱ Τοῦρκοι βαρούσανε μὲ τὸ κανόνι καὶ κάνανε ψευτοπόλεμο. Οἱ γενιτσάροι χυμίζανε σὰν ζῶα χωρὶς νὰ λογαριάζουνε τὴ ζωὴ τους, κι' ἅμα σκοτωνότανε κανένας, πηγαίνανε οἱ ἄλλοι καὶ τὸν παίρνανε στὸν ὦμο τους. Κι' ἂν σκοτωνόντανε ἢ λαβωνόντανε καὶ τοῦτοι, τρέχανε πάλι ἄλλοι Τοῦρκοι καὶ τοὺς παίρνανε. Μποροῦσε νὰ σκοτωθοῦνε δέκα, παρὰ ν' ἀφήσουνε ἓναν σκοτωμένον.

Ἐξὸν ἀπ' τὸ μεγάλο κανόνι, οἱ Τοῦρκοι εἶχανε κι' ἄλλα πολλὰ μικρότερα, καὶ πληθὸς μηχανές, βαλίστρες λεγόμενες, ποὺ σφεντονίζανε βροχὴ ἀπὸ πέτρες κι' ἀπὸ σαῖτες.

Στὶς 18 ἓνα κοπάδι Τοῦρκοι χύθηκε καταπάνω στὸ κάστρο μὲ τόση βουή καὶ τέτοιο οὔρλιασμα, π' ἀκουγότανε ἴσαμε τὴν ἀνατολή, δώδεκα μίλια μακριὰ ἀπ' τὸ στρατόπεδο. Μὰ δὲ μπορέσανε νὰ κάνουνε τίποτα. Σκοτωθήκανε μονάχα διακόσοι Τοῦρκοι. Κάνανε καὶ μιὰ μεγάλη τέντα ἀπὸ τομάρια ἄσπρα καὶ κόκκινα, καὶ φυλαγμένοι ἀπὸ τούτη τὴ σκεπή, σιμώσανε στὸ κάστρο κι' ἀνοίξανε λαγούμια μέσα στὴ γῆ καὶ φτάξανε ἀπὸ κάτω ἀπ' τὰ σπίτια. Μὰ οἱ Γραικοὶ ἀνοίξανε ἄλλες τρύπες καὶ διώξανε αὐτοὺς τοὺς τυφλοπόντικους. Ὑστερ' ἀπὸ λίγες μέρες οἱ Τοῦρκοι σκαρώσανε πάλι μιὰ μεγάλη καὶ φοβερὴ μηχανή, ποὺ τὴν εἶπανε οἱ παλιοὶ Ἐλέπολι. Ἀπ' ὄξω κι' ἀπὸ μέσα τὴν εἶχανε καπλαντισμένη

μὲ τρία ἀπανωτὰ βοδοτόμαρα, κι' ἀπάν' ἀπάνω εἶχε πύργους κλεισμένους πάλι μὲ τομάρια γιὰ νὰ φυλάγωνται οἱ πολεμιστές, κ' ἓνα σωρὸ ρόδες γιὰ νὰ τὴν κυλᾶνε. Σὰν τὴν εἶδανε, ἄξαφνα τὸ πρῶτ' οἱ Ἕλληνες, εἰδοποιήσανε τὸ βασιλιά καὶ πῆγε μὲ τὴν ἀκολουθία του νὰ δοῦνε αὐτὴ τὴν παράξενη μηχανή. Κι' ἅμα τὴν εἶδανε, ἀπομείνανε σὰν πεθαμένοι. Οἱ Τοῦρκοι τὴ γεμίσανε μὲ ξύλα καὶ μὲ χώματα κι' ἀφοῦ τὴν κολλήσανε κοντὰ στὸ κάστρο, πασχίσανε νὰ βουλώσουνε τὸ χαντάκι, πὺ βρισκότανε ὀλοτρόγυρα στὸ φρούριο καὶ νὰ κατεβάσουνε ἀπάν' ἀπὸ τοὺς πύργους κάτι γιοφύρια ποῦχανε ἔτοιμα καὶ νὰ τὰ ρίξουνε ἀπάνω στὸ φρύδι τοῦ κάστρου. Μὰ οἱ Χριστιανοὶ πολεμήσανε μὲ παλληκαριὰ καὶ γκρεμνίζανε τοὺς Τούρκους μέσα στὸ χαντάκι. Τὶς τρύπες, ὅπου ἀνοίγανε οἱ μπάλλες πῶριχνε τὸ μεγάλο κανόνι, κάτι κοτρῶνες φοβερὲς ἀπὸ μάρμαρο τῆς Μαύρης Θάλασσας στρογγυλεμένες μὲ τὸ καλέμι, τὶς βουλώνανε γρήγορα μὲ ξύλα καὶ μὲ βαρέλια γιομάτα χῶμα. Σὲ τούτῃ τὴ δουλειὰ δουλεύανε γυναῖκες, παιδιὰ, παπάδες καὶ δεσποτάδες ἀκόμα. Καταφέρανε μάλιστα νὰ κάψουνε καὶ τὴ μεγάλη μηχανή κι' ἄλλες πειρὸ μικρές. Ὁ σουλτὰν Μεμέτης, σὰν τὴν εἶδε νὰ καίγεται, ὠρκίσθηκε πῶς κ' οἱ τριανταεφτὰ χιλιάδες προφήτες νὰ τοῦ τὸ λέγανε, πάλι ποτὲ δὲν θὰ τὸ πίστευε.

Οἱ δυστυχισμένοι οἱ Χριστιανοὶ πήρανε λιγάκι ἀπάνω τους, ποῦχε κόψει τὸ αἷμα τους. Μέρα νύχτα ἀκούγανε κείνο τ' ἄγριο τ' ἀνθρωπομάζωμα νὰ οὐρλιάζει κὰτ' ἀπ' τὰ τειχιά. Καὶ τοῦτα δὲ ἦτανε τόσο σαραβαλιασμένα, πὺ πολλές φορές γκρεμνιζόντανε μονάχα ἀπὸ τὸ βρόντο τοῦ κανονιοῦ. Νύχτες ὀλάκερες δὲ σφαλίζανε μάτι. Ἀπὸ τὰ μικρὰ παιδιὰ ὡς τοὺς γέρους ὅλοι δουλεύανε, κουβαλοῦσανε χώματα καὶ πέτρες. Κ' οἱ καλογέροι εἶχανε ζωσθῆ τ' ἄρματα καὶ βαστούσανε ἓνα κομμάτι τοῦ κάστρου. Στὴν πόρτα τοῦ Ῥωμανοῦ ἔστεκε ὁ βασιληᾶς, ἔχοντας κοντά του τὸ γενοβέζο Γιουστινιάνη, τὸν ἀρχιστράτηγο, καὶ τὸν δὸν Φραγκίσκο ἀπ' τὸ Τολέδο, μαζί μὲ πεντακόσους διαλεχτοὺς γενοβέζους. Τὴν πόρτα, τὴ λεγόμενη Μυριάνδρο, τὴ βαστούσανε δυὸ ἀδέρφια ἀντρειωμένα, ὁ Παῦλος κι' ὁ Ἀντώνης Μπογιάρδοι.

Τὴν πόρτα τῆς Καλιγαρίας τὴ διαφεντεύανε ὁ Θόδωρος ἀπὸ τὴν Κάρυστο κι ὁ Γιάννης Γερμανός, ὁ ἕνας πρῶτος στὸ δοξάρι κι ὁ ἄλλος στ' ἄρκεμπούζι. Στὴν Ξυλοπόρτα καὶ στὸν Πύργο τοῦ Ἄνεμᾶ στεκότανε ὁ γενοβέζος καπιτάνιος Ἀεονάρδος Ἀαγκάσκος. Στὴν κόρδα τοῦ κάστρου, ποὺ κύτταζε κατὰ τὸ λιμάνι, ἦτανε ὁ ναύαρχος Νοταρᾶς. Ὁ καπιτὰν Γαβριήλ Τρεβιζάνος εἶχε ἀραδιασμένα τὰ καράβια τοῦ ἀπὸ τὴν κόχη τοῦ κάστρου ἴσαμε τὸ φάρο κι ὁ Ἀνδρέας Ντίνος φύλαγε μὲ τὰ δικά του τὸ μπάσιμο τοῦ λιμανιοῦ. Ὁ σπανιόλος Πέτρος Τζουλιάνος βαστοῦσε τὸ μέρος ποῦνε ἀπ' τὸ παλάτι τοῦ Βουκολέοντα ὡς τὸ Κοντοσκάλι. Ἦτανε κι ἄλλοι πολεμάρχοι σ' ἄλλες μεριές.

Θέλω νὰ συντομέψω τὰ καθέκαστα, μὰ δὲν ξέρω τί νὰ πῶ καὶ τί ν' ἀφήσω. Κατὰ τὴ στεριά νὰ κυττάξω, γιὰ κατὰ τὴ θάλασσα;

Στις 20 τοῦ Μαγιοῦ, τ' ἀπόγευμα, φανήκανε τέσσερα χριστιανικὰ καράβια γιὰ νὰ δώσουνε βοήθεια. Ἐρχόντανε πρύμα, μὰ σὰ φτάζανε κοντὰ στὴν Πόλη, ἔπεσε μὲ μιᾶς ὁ ἀγέρας καὶ καρφωθήκανε στὸν τόπο. Ὁ σουλτάνος σὰν εἶδε πῶς τὸν βοηθοῦσε ὁ προφήτης, πρόσταξε εὐθὺς τὰ καράβια τοῦ νὰ κινήσουνε καταπάνω τους. Τὰ τούρκικα χυμίζανε μὲ τούμπανα καὶ μ' ἀλαλαγμὸ φοβερόν, κ' ἔπιασε πόλεμος, ποὺ φοβηθήκανε ὡς καὶ τὰ ξύλα τ' ἄψυχα. Τὸ κάθε ἕνα ἀπὸ τὰ τέσσερα χριστιανικὰ καράβια πάλευε ἄλλο μὲ πέντε, ἄλλο μὲ τριάντα κι ἄλλο μὲ σαράντα τούρκικα. Ἡ θάλασσα ἔπηξε, πῶλεγες πῶς ἦτανε νησι δασωμένο ἀπὸ κατάρτια. Τρεῖς ὥρες ἦτανε κολλημένα, δίχως νὰ μπορέσουνε οἱ Τούρκοι νὰ τὰ πατήσουνε. Ἀπάνω στὰ τέσσερα καράβια ἔπεφτε βροχὴ ἀπὸ σαγίτες, βροχὴ ἀπὸ φωτιά, ποὺ σφεντονίζανε οἱ ζαροβοτάνες. Οἱ τσάγκρες ἀμολοῦσανε στουπιὰ ἀναμμένα, δεμένα ἀπάνω σε σαγίτες. Βουτηχτὲς βουτούσανε ἀποκάτω ἀπ' τὶς καρίνες καὶ πολεμοῦσανε νὰ τὰ τρυπήσουνε. Οἱ Χριστιανοὶ πάλι ἀδειάζανε ἀπάνω στοὺς Τούρκους λεβέτια μὲ κατράμι καὶ λυωμένο ξύγκι. Ὁ καπιτὰν Φλικτανέλος κ' οἱ τρεῖς ἀντρειωμένοι σύντροφοί του ἀπὸ τ' ἄλλα τρία καράβια, ὁ Κατανέος, ὁ Νοβάρης κι ὁ Βαλονάρης, πολεμοῦσανε σὰν λιοντάρια. Ἡ θάλασσα εἶχε γιομίσει ἀπ' τὰ κοντάρια κι ἀπ' τὶς σαγίτες καὶ τὰ

τούρκικα δὲ μπορούσανε νὰ κουνηθοῦνε. Πολλὰ ἀπὸ δαῦτα τρακάρανε καὶ βουλιάξανε, ἀλλὰ πάλι λαμπαδίσανε καὶ γινήκανε στάχτη. Ὁ κόσμος εἶχε μαζευτῆ καὶ κύτταζε ἀπάν' ἀπὸ τὸ κάστρο. Ὁ σουλτάνος ἄφριζε, φώναζε, σὰ νᾶχε χάσει τὸ λογικό του. Στὸ τέλος, σὰν εἶδε πῶς θὰ ξεφεύγανε οἱ Χριστιανοί, καβαλλίκεψε τάλογό του, τὸ σπιρούνισε καὶ χύμιξε μέσα στὴ θάλασσα, τραβώντας κατὰ τὰ καράβια, κι' ἀπὸ πίσω του πέσανε στὸ νερὸ οἱ πασάδες του. Οἱ ναῦτες, πού δὲν ἦτανε μακρύτερα ἀπὸ μιὰ πετριά, βλέποντας τὸν ἀφέντη τους νὰ πέφτη στὸ νερό, ὠρμήσανε μὲ περισσότερη μανία στὴ φωτιά, μὰ ἀδιαφόρετα. Σὲ μιὰ στιγμή φύσηξε λίγος ἀγέρας καὶ τὰ τέσσερα καράβια περάσανε ἀνάμεσα στὰ τούρκικα, μπήκανε στὸ λιμάνι καὶ τὸ κλείσανε μὲ τὴν ἀλυσίδα. Μέσα σὲ τρεῖς ὥρες σκοτωθῆκανε ἀπάνω ἀπὸ δώδεκα χιλιάδες, ὅπως λέγει ὁ Φραντζῆς, πράγμα ἀπίστευτο.

Τὴν ἄλλη μέρα ὁ σουλτάνος εἶπε νὰ φέρουνε μπροστά του τὸ Μπαλτάογλου, τὸ ναύαρχο, κι' ἀφοῦ τὸν ἔβρισε, ὠρμησε νὰ κόψη τὸ κεφάλι του μὲ τὸ σπαθί του, μὰ κείνος ἔπεσε στὰ πόδια του καὶ τοῦπε: «Ἀφέντη μου, κύτταξε μὲ τὰ μάτια σου πῶς μονάχα στὸ καράβι μου ἀπάνω σκοτωθῆκανε ἑκατὸ δεκαπέντε δοῦλοι τοῦ Προφήτη, κ' ἐγὼ δὲ ξεκόλλησα μηδὲ στιγμή ἀπὸ τὴν πρύμη τ' ἄπιαστού καραβιοῦ. Βουλιάξανε καὶ καήκανε τόσα καράβια καὶ τόσος κόσμος σκοτώθηκε, πού φαίνεται πῶς ἦτανε θέλημα τοῦ Θεοῦ νὰ ξεφύγουνε οἱ γκιαούρηδες. «Ὡστε, σὲ παρακαλῶ, πάψε τὸ θυμό σου καὶ συγχώρησέ με.» Ὁ Μεμέτης δὲν τὸν σκότωσε, μὰ τὸν ἔδειρε ἀλύπητα μὲ τὸ καμουσί του ποῦχε χρυσὸ πόμολο καὶ τὸ βαστοῦσε πάντα στὸ χέρι του.

Ποῦ νὰ ξιστορήση κανένας, ἀκόμα καὶ μὲ δυὸ λόγια, τὸ πῶς πέρασε ὁ σουλτάνος τὰ καράβια τοῦ μέσα στὸ λιμάνι, κυλώνοντας τα ἀπάνω στὴ στεριά, πού τὴν ἄλειψε μὲ ξύγκι, τὸ πῶς ὁ Γιουστινιάνης θέλησε νὰ κάψη τὴ νύχτα τὴν τούρκικη ἀρμάδα, μὰ οἱ Τοῦρκοι γκρεμνίσανε ἓνα κανόνι ἀπάν' ἀπὸ τὸ κάστρο καὶ βουλιάξανε τὸ πυρπολικό, ἐπειδὴς ἦτανε προδομένο τὸ σχέδιο τῶν Χριστιανῶν. Σὰν ξημέρωσε σφάζανε μπροστὰ στὰ μάτια τῶν Ἑλλήνων κὰτ' ἀπὸ τὸ κάστρο, τὰ παλληκάρια ποῦχανε πιασμένα.

Μιὰν ἄλλη μέρα οἱ Ῥωμιοὶ θελήσανε νὰ κάψουνε τὸ γεφύρι, ποῦχανε ρίξει οἱ Τοῦρκοι ἀπάνω στὸ λιμάνι. Προφτάξανε καὶ κάψανε μονάχα ἓνα καράβι τούρκικο, γιατί οἱ Τοῦρκοι βουλιάξανε μὲ τὶς πέτρες τὰ ἑλληνικὰ καΐκια. Τὴν ἄλλη μέρα πάλι σφάζανε ὅσους πιάσανε ἀπὸ βραδύς. Τότε κ' οἱ Ἕλληνες σκοτώσανε ἀπάνω στὸ κάστρο καμμιά διακοσαριὰ Τούρκους, ποῦχανε πιασμένους.

Στὶς ἑφτά βδομάδες, ἔστειλε ὁ σουλτάνος τὸ γαμπρό του Ἰσφεντιάρουλου στὸ βασιλιὰ Κωνσταντῖνο νὰ τοῦ πῆ νὰ πάψουνε τὸν πόλεμο καὶ νὰ τοῦ παραδώσῃ τὴν Πόλη γιὰ νὰ μὴ χυθῆ ἄλλο αἷμα καὶ γιὰ νὰ μὴ σκλαβωθοῦνε τόσος λαός. Καὶ πῶς τὸν ἄφηνε νὰ πάρῃ μαζί του ὅ,τι ἤθελε καὶ νὰ πάγῃ νὰ βασιλέψῃ στὸ Μοριᾶ, δίχως νὰ τὸν πειράξῃ κανένας. Ὁ Παλαιολόγος ὅμως δὲν τὸ παραδέχτηκε κι' ἀποφάσισε νὰ σκοτωθῆ. «Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοὶ δοῦναι οὔτ' ἐμόν ἐστι, οὔτ' ἄλλων τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ· κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν.»

ΤΟ ΠΑΡΣΙΜΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Ὁ σουλτᾶνος, σὰν γυρίσανε οἱ ἀπεσταλμένοι του καὶ τοῦ πήγανε τὴν ἀπόκριση τοῦ Παλαιολόγου, πῶς δὲν παραδίνει τὴν Πόλη, ἀποφάσισε μὲ κάθε τρόπο νὰ τὴν πατήση.

Στις 24 Μαγιοῦ πρόσταξε τοὺς τελάληδες καὶ διαλαλήσανε στὸ στρατόπεδο πῶς στὶς 29 θὰ γινότανε τὸ μεγάλο γιουρούσι (ἔφοδος) ἀπὸ στεριά κι' ἀπὸ θάλασσα.

Στις 26 καὶ στὶς 27 τὴ νύχτα, οἱ Τοῦρκοι ἀνάψανε τόσες φωτιές καὶ τόσα φανάρια, καὶ τέτοιες ἀγριοφωνές καὶ βουητὸ ἔβγαιναν ἀπ' τὸ στρατόπεδό τους, πού οἱ χριστιανοὶ νομίσανε πῶς φτάζανε πιά τὰ συντέλειά τους.

Τὴ Δευτέρα, στὶς 28 Μαγιοῦ, ὁ σουλτᾶνος εἶπε καὶ διαλαλήσανε νὰ τοιμασθοῦνε οἱ στρατιῶτες γιὰ τὸν μεγάλο πόλεμο, νὰ λουστοῦνε ἑφτά φορές καὶ νὰ νηστεύουνε. Τοὺς ἔβγαλε κ' ἕναν λόγο καὶ τοὺς εἶπε πῶς σὰν πάρουνε τὴν Πόλη θὰ τοὺς τὴν ἀφήσῃ τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες, καὶ πῶς θὲ νᾶνε δικά τους ὅ,τι βροῦνε μέσα, χρυσάφι, ἀσήμι, φορέματα, ἄντρες, παιδιὰ καὶ γυναῖκες· καὶ πῶς ὅσοι εἶνε γιὰ νὰ σκοτωθοῦνε, καθὼς γίνεται πάντα στὸν πόλεμο, αὐτοὶ δὲ μποροῦνε νὰ ξεφύγουνε, γιατί εἶνε γραμμένο ἀπὸ πρὶν ἀπάνω στὸ κούτελό τους, ὅπως λέγει ὁ Προφήτης· καὶ πῶς θὰ πᾶνε στὸν Παράδεισο νὰ τρῶνε καὶ νὰ πίνουνε παντοτεινὰ μαζὶ μὲ τὸν Προφήτη, καὶ νὰ κοιμοῦνται μὲ τὶς πειὸ ὄμορφες γυναῖκες. Οἱ Τοῦρκοι ἐνθουσιαστήκανε ἀπὸ τὰ λόγια του καὶ βάλανε κάτι φωνές, πού πολλές γυναῖκες ἀποβάλανε.

Ἀπ' τὸ πρῶνι εἶχανε στὸ στρατόπεδό τους μεγάλο σῦρε-φέρε. Οἱ ντελάληδες τριγυρίζανε μὲ τούμπανα καὶ μὲ ζουρνάδες καὶ λέγανε: «Γειά σας, παιδιὰ τοῦ Προφήτη, αὔριο θὰ πιάσουμε τόσους χριστιανούς, πού θὰ πουλᾶμε δυὸ γιὰ ἕναν παρᾶ καὶ θὰ κάνουμε τὰ γένεια τους σκοινιά γιὰ νὰ δέσουμε τοὺς σκύλους μας. Τὶς γυναῖκες τους καὶ τὶς κόρες τους θὰ τὶς ἀτιμάσουμε!» Ὅλη κείνη

τὴν ἡμέρα τὰ κανόνια δουλέψανε ἀκατάπαυτα, μὰ οἱ χριστιανοὶ καταφέρνανε καὶ βουλώνανε τὰ γκρεμισμένα τειχιὰ μὲ πέτρες καὶ μὲ χῶμα ἢ τὰ χτίζανε κιόλας. Πρὸς τὸ βράδυ οἱ Τοῦρκοι μεθύσανε καὶ κάνανε σὰν τρελλοί. Ἀνάψανε μεγάλες φωτιές στὴ στεριά κι' ἀμέτρητα φανάρια στὰ καράβια, κ' ἡ ἀναλαμπὴ ἔπεφτε ἴσαμε πέρα ἀπάνω στὴ στεριά τῆς Ἀνατολῆς. Ζουρνάδες καὶ τουμπελέκια χαλούσανε τὸν κόσμον, ντερβισάδες χορεύανε, πῶλεγες πῶς ἀνοιξε ἡ γῆ καὶ βγήκανε οἱ δαιμόνοι.

Οἱ Χριστιανοὶ εἶχανε πέσει στὴν προσευχή. Μέρα νύχτα οἱ ἐκκλησιῆς ἦτανε γεμάτες κόσμον, τὸ πειὸ πολὺ γυναῖκες, κοπέλλες καὶ γρηές ἀλαλιασμένες, πὺν λέγανε πῶς ἦτανε διάβολοι μεταμορφωμένοι οἱ ἄγριοι αὐτοὶ ἀνθρώποι πὺν διψούσανε τὸ αἷμα τους. Ὁ κόσμος πίστευε πειὰ πῶς ἔφταξε ἡ μέρα πὺν θὰ κουρσεύανε οἱ Τοῦρκοι τὴν Πόλη, καὶ νὰ γίνουνε ὅσα προφήτεψε ὁ Ἅγιος Κωνσταντῖνος, πὺν τὸν βλέπανε στ' ἄγαλμα καβαλλάρη κοντὰ στὴν Ἁγία-Σοφιά κ' ἔδειχνε μὲ τὸ χέρι κατὰ τὴν Ἀνατολή, σημειο πῶς ἀπὸ κεῖ θ' ἄρθῃ ὁ Τοῦρκος πὺν θὰ πάρῃ τὴν Πόλη. Κι' ἄλλη προφητεία ἔλεγε πῶς, σὰν βασιλέψῃ ἓνας βασιλιᾶς, πὺν θὰ λένε Ἑλένη τὴ μητέρα του, στὶς μέρες του θὰ σκλαβωθῇ ἡ Πόλη. Κι' ἄλλη τρίτη προφητεία πῶλεγε, πῶς ἅμα δείξῃ σημειο τὸ φεγγάρι στὸν οὐρανό, σὲ λίγες μέρες ἡ Πόλη θὰ χαλαστῇ. Λοιπὸν καὶ τὰ τρία αὐτὰ σημάδια εἶχανε ξεδιαλυθῇ. Γιατὶ καὶ τὸ βασιλέα τὸν λέγανε Κωνσταντῖνο κ' εἶχε μητέρα Ἑλένη, μὰ καὶ τὸ φεγγάρι εἶχε δείξει σημειο. Στὶς 22 Μαγιουῦ, τὴν πρώτη ὥρα τῆς νύχτας, τὸ φεγγάρι, ἀντὶ ν' ἀβγῇ στρογγυλό, βγήκε σὰν δρεπάνι καὶ στάθηκε ἔτσι ἴσαμε τρεῖς ὥρες μέσα στὸν οὐρανό, πὺν ἦτανε καθαρὸς σὰν κρούσταλλο. Ὑστερα λίγο λίγο γιόμισε ὁ γύρος του καὶ στὶς ἔξη ὥρες τῆς νύχτας εἶχε γίνῃ ὀλοστρογγυλό. Αὐτὸ τὸ σημειο εἰδοποίησε τὸν Παλαιολόγο, πῶς ἤγγικε τὸ τέλος τῆς βασιλείας του. Οἱ Χριστιανοὶ, σὰν τῶδανε, κόπηκε τὸ αἷμα τους.

Ὁ βασιλιᾶς πρόσταξε νὰ κάνουνε λιτανεία καὶ βγάλανε τὶς εἰκόνες καὶ μπροστὰ πηγαίνανε οἱ δεσποτάδες, οἱ παπάδες κ' οἱ καλογέροι κι' ἀπὸ πίσω ὅσος κόσμος δὲν ἦτανε στὶς πόστες, κι' ὅλοι λέγανε «Κύριε ἐλέησον!»

Τῇ Δευτέρᾳ τὸ βράδυ συναχτήκανε οἱ πολεμάρχοι, οἱ στρατιῶτες κ' ὅλος ὁ λαὸς καὶ τοὺς μίλησε ὁ βασιλιάς νὰ μὴ χάσουνε τὴν ἐλπίδα τους στὸ Θεὸ καὶ στὴν Παναγιά. Τὰ λόγια του μᾶς τὰ κράτησε ὁ φίλος του ὁ Φραντζῆς, κ' εἶνε σὰν συναξάρι: «Ὑμεῖς, εὐγενέστατοι ἄρχοντες κ' ἐκλαμπρότατοι Δήμαρχοι καὶ γενναιοτάτοι συστρατιῶται καὶ πᾶς ὁ πιστὸς καὶ τίμιος λαός. Εἰξεύρετε, ὅτι ἐφθασεν ἡ ὥρα καὶ ὁ ἐχθρὸς τῆς πίστεως ἡμῶν θέλει στενοχωρήσει ἡμᾶς μετὰ πάσης τέχνης καὶ μηχανῆς, (... Ἔχω παραλείψει ἀνάμεσα ...) ὅπως, εἰ δυνατόν, ὡς ὄφεις ἐκχύση τὸ φαρμάκιον καὶ ὡς λέων ἀνήμερος καταπίη ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο σᾶς παρακαλῶ, στῆτε ἀνδρείως. Ἴδού, σᾶς παραδίδω τὴν ἐκλαμπροτάτην καὶ περίφημον ταύτην Πόλιν, τὴν πατρίδα ἡμῶν καὶ βασιλεύουσαν τῶν πόλεων! Αὐτὸς ὁ ἀλιτήριος Ἀμηρᾶς πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ ἡμέρας ἄγει σήμερον ἀφοῦ, ἐλθὼν, μᾶς ἠπειλήσε. Τώρα δέ, ἀδελφοί, μὴ δειλιάσετε. Ἡμεῖς γὰρ πᾶσαν ἐλπίδα εἰς τὴν ἄμαχον δόξαν ἀνεθέμεθα, ἐκεῖνοι δὲ εἰς τὰ ὄπλα. Διό, συστρατιῶται, γίνεσθε ἕτοιμοι καὶ μεγαλόψυχοι διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ. Μιμήθητε τοὺς ποτε τῶν Καρχηδονίων ἐλέφαντας, οἵτινες τοσοῦτον πλῆθος ἵππων Ρωμαίων διὰ μόνης τῆς θέας καὶ τῆς φωνῆς αὐτῶν ἐξεδίωξαν. Ἐὰν δὲ τὰ ἄλογα ζῶα ἐδίωξαν τοὺς ἐχθρούς, πόσον μᾶλλον ἡμεῖς, οἱ ὅποιοι εἴμεθα κύριοι τῶν ἀλόγων ζώων καὶ ἀγωνιζόμεθα πρὸς χειρόνας καὶ αὐτῶν τῶν ἀλογων ζώων. Αἱ ρομφαῖαί σας καὶ τὰ τόξα σας καὶ τὰ ἀκόντια ἅς ριφθῶσι κατ' αὐτῶν, οὐχὶ ὡς κατ' ἀνθρώπων, ἀλλ' ὡς κατ' ἀγρίων χοίρων, διὰ νὰ γνωρίσωσιν οἱ ἀσεβεῖς ὅτι μάχονται πρὸς τοὺς κυρίους καὶ αὐθέντας αὐτῶν, πρὸς τοὺς ἀπογόνους τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων.»

Πολὺ μεγάλο παράπονο ἔχουν τὰ λόγια, ποὺ λέγει γιὰ τὴν Παναγιά καὶ γιὰ τὴν Πόλη, τὴν ἀγαπημένη τῆς πολιτεία. Θαρρεῖς πῶς μοιρολογᾷ τὴν κόρη του: «Τὸ καταφύγιον τῶν Χριστιανῶν· ἡ ἐλπίς καὶ ἡ χαρὰ πάντων των Ἑλλήνων· τὸ καύχημα πάντων ὅσοι ζῶσιν ὑπὸ τὴν ἡλίου Ἀνατολήν. Ζητεῖ δὲ (ὁ Ἀμηρᾶς) πῶς νὰ εὔρη καιρὸν νὰ ἀφανίση ὡς ρόδον τοῦ ἀγροῦ τὴν ποτὲ περιφανῆ καὶ ἀνθίζουσαν ταύτην τῶν πόλεων βασιλεύουσαν.»

Ἔστερα γυρίζει καὶ λέγει τοὺς Βενετσάνους, ποὺ στεκόντανε στὰ δεξιά του: «Ἐνετοὶ εὐγενεῖς, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ἐν Χριστῷ, ἄνδρες ἰσχυροί! Τὴν σήμερον παρακαλῶ νὰ ὑπερασπισθῆτε μεθ' ὅλης τῆς ψυχῆς σας τὴν πόλιν ταύτην, γνωρίζοντες, ὅτι δευτέραν πατρίδα καὶ μητέρα ἔχετε αἰωνίως.»

Στὸ τέλος γυρίζει καὶ λέγει σ' ὅλο τὸ λαό: «Καιρὸν δὲν ἔχω νὰ σᾶς εἶπω περισσότερα. Ἴδου τὸ τεταπεινωμένον μου τοῦτο σκῆπτρον εἰς τὰς χεῖρας πάντων ὑμῶν ἀνατίθημι. Φυλάξατέ το μετ' εὐνοίας! Πολὺ δὲ παρακαλῶ ὑμᾶς νὰ δείξητε τὴν πρέπουσαν εὐπείθειαν...»

Ὁ βασιλιάς ἔκλαιγε, ἔκλαιγε καὶ ὁ λαὸς καὶ φώναζε: «Ἄς πεθάνουμε γιὰ τὴν πίστη τοῦ Χριστοῦ καὶ γιὰ τὴν πατρίδα μας!» Ἀγκαλιαζόντανε καὶ συγχωριόντανε. Ἔστερα τραβήξανε στὴν Ἁγία-Σοφιά. Κόσμος, παλαβωμένος ἀπ' τὸ φόβο, τὴν εἶχε γιομίσει καὶ οἱ καμάρες ἀντιλαλούσανε ἀπὸ τὸ θρῆνο. Οἱ γυναῖκες κλαίγανε σιγανά, τὰ παιδιὰ ξεφωνίζανε καὶ ὅλοι τρέμανε σὰν τὰ καλάμια. Ποιὰ καρδιά δὲ θὰ ράγιζε! «Εἰ καὶ ἀπὸ ξύλον ἄνθρωπος ἢ ἐκ πέτρας ἦν, οὐκ ἐδύνατο μὴ θρηνηῖσαι.» Οἱ διάκοι λέγανε μπροστὰ στὴν Ἁγία Πόρτα τὰ Εἰρηνικά, μὰ ἡ ὄχλοβοὴ δὲν ἄφηνε ν' ἀκουστῆ ἡ φωνὴ τους. Σὰν ἀρχίσανε οἱ ψαλτάδες, τὸ Κοινωνικὸ «Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος, ἀλληλούϊα», ὁ βασιλιάς τράβηξε κατὰ τὸ τέμπλο, ντυμένος μὲ τὰ τριμμένα ροῦχα του, δακρυσμένος, μαραζωμένος, μὲ γένεια καὶ μαλλιά ἀχτένιστα σὰν βαρυποινίτης, καὶ ἔπεσε στὰ γόνατα μπροστὰ στὰ εἰκονίσματα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγιᾶς μ' ἀναστεναγμούς, μουρμουρίζοντας: «Ἐκύκλωσαν αἰ τοῦ βίου μὲ ζάλαι ὥς περ μέλισσαι κηρίον, Παρθένε, καὶ τὴν ἐμὴν κατασχοῦσαι καρδίαν κατατιτρώσκουσι βέλει τῶν θλίψεων.» Καὶ σὰν ἐβγήκε ὁ Πατριάρχης μὲ τὸ ποτήρι, πῆγε καὶ μετάλαβε καὶ ἔστερα γύρισε κατὰ τὸ λαὸ καὶ εἶπε: «Χριστιανοί, συγχωρῆστε τίς ἁμαρτίες μου, καὶ ὁ Θεὸς ἄς συγχωρέσῃ τίς δικές σας!» Καὶ ὁ κόσμος μὲ μιὰ φωνὴ φώναξε: «Συγχωρεμένους!» Μέσα στ' Ἅγιο Βῆμα ὁ Πατριάρχης, σκυμμένος ἀπάνω στὰ τίμια δῶρα, μνημόνευε: «Μνήσθητι, Κύριε, τῆς πόλεως, ἐν ἣ παροικοῦμεν, καὶ πάσης πόλεως καὶ χώρας, καὶ τῶν πίστει οἰκούντων ἐν αὐταῖς. Μνήσθητι, Κύριε, πλεόντων,

όδοιπορούντων, νοσοούντων, καμνόντων, αιχμαλώτων. Μνήσθητι, Κύριε, τῶν μεμνημένων τῶν πενήτων, καὶ ἐπὶ πάντας ἡμᾶς τὰ ἔλεή σου ἐξαπόστειλον.»

Σὰν τελείωσε ἡ λειτουργία, ἦτανε νύχτα. Ὁ βασιλιάς πῆγε στοὺς παλάτι καὶ κάθησε λίγη ὥρα γιὰ νὰ συγχωρεθῆ με τοὺς δικούς του καὶ με τοὺς ὑπηρέτες του. «Ἐν τῇδε τῇ ὥρᾳ τίς διηγήσεται τοὺς τότε κλαυθμοὺς καὶ θρήνους, τοὺς ἐν τῷ παλατίῳ;» Καὶ σὰν τοὺς ἀποχαιρέτισε, καβαλλίκεψε τ' ἀλογό του μαζί με τὴ συνοδεία του καὶ ἐπιθεώρησε τὸ κάστρο γιὰ νὰ δῆ ἂν εἶνε στὸν τόπο του ὁ καθένας. Ὅλοι βρισκόντανε στὶς πόστες τους, κ' οἱ πόρτες ἦτανε καλὰ ἀμπαρωμένες. Φτάνοντας στὴν πόρτα Καλιγαρία, ἀνέβηκε μοναχὸς ἀπάνω στοὺς κάστρο, ἔχοντας μαζί του τὸ Φραντζῆ, τὸν μπιστεμένο φίλο του, κ' ἀκούσανε ἀπ' ὄξω βουὴ καὶ φωνὲς πολλές, κ' οἱ φύλακες τοὺς εἶπανε πῶς ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ νύχτωσε οἱ Τοῦρκοι ἔτσι βουίζανε, γιὰ τὴν κουβαλούσανε κοντὰ στοὺς κάστρο τίς μηχανές καὶ τίς σκάλες. Τὴν ὥρα, ποὺ φώναξε πρώτη φορὰ ὁ κόκκορας, ἔφταξε ὁ βασιλιάς στὴν πόρτα τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ.

Στὸ δεύτερο λάλημα τοῦ πετεινοῦ ἄρχισε ὁ πόλεμος. Οἱ Τοῦρκοι ξαμολυθήκανε ἀπὸ παντοῦ σὰν ἄγρια βουβάλια, βγάζοντας ἀφροὺς ἀπ' τὰ στόματά τους. Τέτοιο οὔρλιασμα καὶ ποδοβολητὸ ἔβγαινε ἀπὸ κεῖνο τ' ἀμέτρητο κοπάδι καὶ τόσο πατιρντιό κάνανε τὰ τούμπανα, οἱ ζουρνάδες κ' οἱ ντερβισάδες, π' ἀντιλαλήσανε ὀλοτρόγυρα τὰ βουνά, σὰ νὰ γκρεμιζόντανε. Τοῦτοι, ποὺ κάνανε τὸ πρῶτο ρεσάλτο, ἦτανε οἱ πειρὸ πολλοὶ χριστιανοί, ποὺ δουλεύανε στοὺς σουλτάνο με τὸ στανιό, καὶ τοὺς ἔρριξε πρώτους στὴ φωτιά, γιὰ νὰ πάρουνε ὅλη τὴ μπόρα. Κουβαλούσανε σκάλες ἀναρίθμητες καὶ τίς ἀκουμπούσανε στὸν τοῖχο, μὰ οἱ Ἕλληνες τοὺς γκρεμνίζανε καὶ ρίχνανε μεγάλες πέτρες ἀπὸ πάνω τους καὶ τοὺς σκοτώνανε. Τὸ χαντάκι γιόμισε σκοτωμένους καὶ λαβωμένους. Ὅσοι γλυτώνανε, θέλανε νὰ στρίψουνε πίσω, μὰ οἱ γενιτσάροι τοὺς λιανίζανε με τὰ γιαταγάνια, ὅπου, βλέποντας πῶς κ' ἔτσι κι ἄλλοιῶς θὰ πεθαίνανε, γυρίζανε καὶ πολεμοῦσανε. Στὸ μεταξὺ ἄρχισε νὰ γλυκοχαράζῃ καὶ νὰ σβύνουνε τᾶστρα ἕνα ἕνα.

Σὰν τσακισθήκανε τοῦτοι οἱ πρῶτοι, χυμήξανε ἄλλοι πειδὸ
λυσσασμένοι, σὰν τὰ πεινασμένα λιοντάρια ποὺ πέφτουνε ἀπάνω
σε λάφια.

Κι' αὐτοὶ στεριώσανε πλῆθος σκάλες κι' ἀνεβαίνανε ἀπάνω μ'
ἀλαλαγμὸ πολύν. Μὰ πάλι οἱ χριστιανοὶ τοὺς γκρεμίσανε καὶ με
τὶς σαγίτες καὶ με τὰ μικρὰ κανόνια ποῦχανε, σκοτώσανε τόσους
Τούρκους, ποὺ στοιβαστήκανε ὁ ἓνας ἀπὰ στὸν ἄλλον σὰν σακκιά.
Δὲν προφτάξανε νὰ φχαριστήσουνε τὸ Θεὸ κ' ἔπεσε ἀπάνω στὸ
κάστρο τρίτο κοπάδι, τὸ πειδὸ μανιασμένο με φωνὲς φοβερὲς καὶ με
τούμπανα, κατὰ τὰ συνηθισμένα. Αὐτοὶ ἦτανε τ' ἄνθος, οἱ
διαλεχτοὶ τοῦ σουλτάνου, οἱ γενιτσάροι, οἱ σουμπασίδες καὶ τέλος
οἱ πειδὸ ἀντρειωμένοι Τούρκοι. Μ' ὅλο ποὺ οἱ Ἕλληνες ἦτανε
τσακισμένοι ἀπ' τὴν κούραση, μπορέσανε καὶ βαστάζανε καὶ τούτη
τὴ φορά. Κάψανε τὶς μηχανές, τσακίσανε τὶς ἀνεμόσκαλες, μ' ἓναν
λόγο τέτοιο φονικὸ κάνανε, ποὺ γιὰ μιὰ στιγμή οἱ Τούρκοι
δειλιάσανε καὶ λίγο ἔλειψε νὰ γυρίσουνε τὶς πλάτες. Μὰ ὁ σουλτάν
Μεμέτης ἔπεσε ὁ ἴδιος ἀπάνω τους με τὸ γιαταγάνι στὸ χέρι, κι'
ἄλλους ἔσφαξε, ἄλλους πλήγωνε. Τὸ ἴδιο κάνανε κ' οἱ ἀξιωματικοὶ
του με τὰ καμουτσιὰ καὶ με μεγάλες φωνές, σὰ νὰ σαλαγούσανε
κανένα κοπάδι καμηλές. Οἱ ζεμπέκηδες βγάλανε πάλι μιὰ φωνὴ
ἴσαμε τὸν οὐρανὸ, δίνοντας κουράγιο ὁ ἓνας στὸν ἄλλο κι'
ώρμήσανε ἀπάνω στὸν τοῖχο. Οἱ πειδὸ ἄφοβοι κ' οἱ πειδὸ δυνατοὶ
ἀνεβαίνανε ὁ ἓνας ἀπάνω στοὺς ὤμους τ' ἄλλουνοῦ κ' ἔτσι
κάνανε σκάλες καὶ φτάνανε ἴσαμε τὸ φρύδι τοῦ τοίχου, πῶξωνε τὸ
μεγάλο κάστρο ἀπ' ἔξω, καὶ ποὺ ἦτανε χαμηλότερο. Κι' ἅμα
βρεθήκανε κάμποσοι ἀνεβασμένοι ἐκεῖ ἀπάνω, γίνηκε πόλεμος
σκληρὸς καὶ σκοτωμὸς ἀλύπητος κι' ἀπὸ τὶς δυὸ μεριές. Οἱ Ρωμιοὶ
ἀρχίσανε νὰ παραδίνουνε. Τότε ὅμως ὁ Θεόφιλος Παλαιολόγος κι'
ὁ Δημήτρης Κατακουζηνὸς ὡρμήσανε καὶ γκρεμίσανε τοὺς
Τούρκους καὶ τοὺς σκοτώσανε. Ὁ βασιλιᾶς ἔτρεξε πρὸς αὐτὸ τὸ
μέρος κ' ἐπίασε καὶ φώναξε γιὰ νὰ τοὺς δώση καρδιά: «Ἀδέρφια
μου, βαστᾶτε γερά, γιὰ τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ! Βλέπω πῶς οἱ
ὄχτροι δειλιάζουνε καὶ διασκορπίζονται, γιὰτὶ δὲν ἔρχονται με
τάξη, ὅπως συνηθίζουνε!»

Τότες ἀρχίσανε νὰ χτυπᾶνε οἱ καμπάνες σ' ὅλη τὴν πολιτεία. Ὁρῆνος καὶ κλαυθμὸς ἔβγαине ἀπὸ παντοῦ. Οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ εἶχανε γίνει σὰν κερένια ἀπὸ τὸ φόβο τους, ὅσο ἀκούγανε ἐκεῖνες τὶς φωνές, πού δὲ βγαίνανε ἀπὸ λαρύγγια ἀνθρώπινα, μὰ ἀπὸ θηρία. Ἄντρες καὶ γυναῖκες ἦτανε γονατιστοὶ καὶ κλαίγανε καὶ παρακαλοῦσανε τὸ Θεὸ νὰ τοὺς λυπηθῇ.

Στὸ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι πολεμοῦσανε μὲ τὴν ἴδια καὶ περισσότερη μανία. Ὁ μεγάλος τράκος γινότανε κοντὰ στὴν πόρτα τοῦ Ῥωμανοῦ, πού βρισκότανε ὁ Παλαιολόγος, καὶ ρίχνανε σαγίτες ἀμέτρητες σὰν τὸν ἄμμο τῆς θάλασσας καὶ κάμποσες μπάλλες μὲ τὰ κανόνια. Τὸ μεγάλο κανόνι, πού τὸ λένε χωνεῖα οἱ παλιοὶ ἱστορικοί, σφεντόνιζε κάθε τόσο κι' ἀπὸ μιὰ κοτρώνα ποῦχε βάρος διακόσες λίτρες. Ὁ Βενετσάνος Νικολὸς Μπάρμπαρας λέγει πῶς οἱ μπάλλες κ' οἱ πέτρες κ' οἱ σαγίτες, ποῦχανε πέσει μέσα στὴ χαμηλὴ μάντρα τοῦ κάστρου, ἦτανε νὰ φορτώσης ἀπάνου ἀπὸ ὀγδόντα καμήλια, κ' ὅσες εἶχανε πέσει μέσα στὸ χαντάκι ἦτανε γιὰ νὰ φορτώσης ἴσαμε εἴκοσι καμήλια. Μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς μπάλλες ἄνοιξε μιὰ σκισμάδα στὴ μάντρα τοῦ χαμηλοῦ κάστρου καὶ σήκωσε τέτοιο καπνὸ καὶ τέτοιο χῶμα, πού δὲ φαινότανε τίποτα. Οἱ Τοῦρκοι, βοηθούμενοι ἀπ' τὸν καπνὸ, μπήκανε στὸ μικρὸ κάστρο ἴσαμε καμμιά τρακοσαριά, μὰ οἱ Χριστιανοὶ γλήγορα τοὺς διώξανε καὶ κόψανε τοὺς πειὸ πολλοὺς. Αὐτὸ δυνάμωσε γιὰ λίγο τὴν καρδιά τους. Μὰ σὲ λίγο ξαναμπήκανε πάλι οἱ Τοῦρκοι, καὶ τούτη τὴ φορά γιόμισε ὁ τόπος, ἀπάν' ἀπὸ τριάντα χιλιάδες. Ἦτανε μεθυσμένοι ἀπ' τὸ αἷμα, κι' ἀνεβαίνανε ποδοπατώντας καὶ σπρώχνοντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλον σὰν ἀγριοκάτσικα. Βγάζανε τέτοια γαυγίσματα, πῶλεγες πῶς εἶνε ἡ κόλαση. Κι' ἀφοῦ σκοτωθήκανε πολὺ πλῆθος, κρατήσανε τὸ μικρὸ τὸ κάστρο καὶ σὲ λίγο εἶχανε ἔμπει μέσα στὴν πρώτη μάντρα περισσότεροι ἀπὸ ἑβδομήντα χιλιάδες. Οἱ σκοτωμένοι κειτόντανε κουβάρες σὰν σακκιά.

Ἀπάνω σ' αὐτὰ πληγώθηκε στὸ ποδᾶρι ὁ στρατηγὸς Γιουστινιάνης. Μὲ μιᾶς μαθεύτηκε τούτη ἡ δυστυχία ἀπὸ τὴν μιὰ ἄκρη ὡς τὴν ἄλλη κι' ὅλοι μαραθῆκανε. Ὁ βασιλιᾶς ἔφταξε, καὶ βλέποντας τοὺς στρατιῶτες φοβισμένους καὶ τὸ Γιουστινιανὸ νᾶνε

σαστισμένος καὶ νὰ θέλῃ νὰ τραβηχτῆ ἀπ' τὸ κάστρο, τοῦ λέγει:
«Ἀδερφέ μου, τί κάνεις; γύρισε πίσω στὴν πόστα σου γιὰ τὴν
ἀγάπη τοῦ Θεοῦ· ἡ λαβωματιά σου δὲν εἶνε βαρειά. Ἀπάνω σε
τούτη τὴ στιγμή μᾶς ἀφήνεις πῶχουμε περισσότερο τὴν ἀνάγκη
σου; στὰ χέρια τὰ δικά σου κρέμεται ἡ Κωνσταντινούπολη!» Μὰ ὁ
Γιουστινιανός, ποὺ στάθηκε πάντα παλληκάρι, εἶχε πάθει μεγάλη
ταραχὴ κ' ἔφυγε. Πέρασε στὸ Γαλατᾶ καὶ κεῖ πέρα πέθανε σὲ
λίγες μέρες.

Οἱ Τοῦρκοι καταλάβανε πῶς κάτι ἔτρεχε στὸ μέρος τῶν Γραικῶν
καὶ πήρανε τὰ μπρός. Τότες ἓνας γενίτσαρος φοβερός, Χασάνης
Λουπαδίτης λεγόμενος, πήδηξε πρῶτος ἀπάνω στὸ μεγάλο
κάστρο, βαστώντας μὲ τόνα χέρι τὸ σκουτάρι του (ἀσπίδα) ἀπάν'
ἀπὸ τὸ κεφάλι του κι' ἀπὸ τ' ἄλλο τὸ σπαθί του. Ἀπὸ πίσω του
σκαλώσανε εὐθύς καμμιά τριανταριά σύντροφοί του. Οἱ Χριστιανοὶ
γκρεμνίσανε τοὺς μισοὺς κι' ὁ ἴδιος ὁ Χασάνης ἔπεσε χάμω,
βαρεμένος ἀπὸ τὶς πέτρες, ποὺ ρίχνανε βροχὴ οἱ Γραικοί. Μ' ὅλα
ταῦτα πάλι ξανασηκώθηκε ἀπάνω στὸ γόνατό του καὶ πολέμαγε.
Μὰ τοῦπεσε τὸ σκουτάρι κ' εὐθύς γιόμισε τὸ κορμί του ἀπὸ
σαγίτες καὶ ξεψύχησε. Ὡς νὰ σκοτωθῆ αὐτός, εἶχανε ἀνεβῆ
πολλοὶ Τοῦρκοι στὸ μεγάλο κάστρο. Μέσα στὴν ὀχλοβοὴ κάποιοι
ἀπὸ δαύτους κατεβήκανε ἀπὸ μέσα καὶ βγάλανε τὶς ἀμπάρες.
Τότες ἀκουστήκανε ἀπὸ παντοῦ φωνές φοβερές: «Ἡ Πόλη
πατήθηκε!» Ὁ κόσμος ἔτρεχε στὴ θάλασσα νὰ γλυτώσῃ.

Κεῖνη τὴν ὥρα ἔβγαινε ὁ ἥλιος. Οἱ Τοῦρκοι μπαίνανε σὰν ποτάμι
ἀφρισμένο ἀπὸ τὰ κάστρα κι' ἀπὸ τὴν πόρτα. Οἱ Χριστιανοὶ
ἀπελπισμένοι πέφτανε μὲ σφαλιχτὰ μάτια ἀπάνω τους, κ' ἔγινε
τέτοιος σκοτωμός, ποὺ τὸ αἷμα ἔτρεχε νὰ κολυμπήσῃ δαμάλι. Ὁ
βασιλέας, παραμιλώντας ἀπ' τὴν ἀπελπισιά του, χύμηξε στὴν
πόρτα μὲ τὰ παλληκάρια του κ' ἔπεσε μέσα στὸ πειὸ πηχτὸ
τουρκομάνι, βαρώντας μὲ τὸ σπαθί του. Ὁ Δὸν Φραγκίσκος ὁ
Τολεδάνος, πῶλαχε νᾶνε στὸ δεξί του χέρι, ἔχασε τὸ σπαθί του
καὶ χύθηκε καὶ ξέσκιζε τοὺς Τούρκους μὲ τὰ νύχια καὶ μὲ τὰ
δόντια. Ὁ Θεόφιλος Παλαιολόγος, βλέποντας ματωμένο τὸ
βασιλέα, ἔβαλε μιὰ φωνὴ κ' ἔκραξε κλαίγοντας: «Θέλω ν'

ἀποθάνω κι' ὄχι νὰ ζήσω!» Ὁ Γιάννης ὁ Δαλμάτης κι' ἄλλοι πολλοὶ ἐκεῖ βουλιάζανε καὶ χαθήκανε. Ὁ βασιλιάς βλέποντας πῶς ἀπόμεινε μονάχος ζωντανός, φώναξε: «Δὲν ὑπάρχει Χριστιανὸς νὰ κόψη τὸ κεφάλι μου!» Τὴν ἴδια τὴν στιγμή τὸν βαρέσανε δυὸ Τοῦρκοι, ὁ ἓνας στὸ πρόσωπο κι' ὁ ἄλλος στὸν ὦμο. Τὸ κορμί του κύλησε κι' ἀνακατεύτηκε μέσα στὸ σωρὸ πῶφραξε τὴν πόρτα.

ΤΟ ΚΟΥΡΣΕΜΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Σὰν πατήθηκε πειὰ ἡ πόρτα τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ σκοτώθηκε ὁ βασιλιάς, οἱ Τοῦρκοι γιουργιάρανε μέσα στὴν Πόλη σὰν τ' ἀγριεμένο ξεροπόταμο πὺ κατεβαίνει στενεμένο ἀνάμεσα στ' ἀψηλὰ βράχια, ὕστερ' ἀπὸ νεροποντή. Δὲ μπαίνανε ἑκατὸ-ἑκατό, μηδὲ διακόσιοι, μὰ χιλιάδα ἀπάνω στὴ χιλιάδα. Τέτοια ἦταν ἡ μανία τους μὴ δὲν προφτάξουνε νὰ κουρσέψουνε, πὺ ἀπ' τὸ στρίμωγμα λαβωνόντανε συναμεταξύ τους καὶ πολλοὶ σκάσανε ποδοπατημένοι ἀπ' τοὺς δικούς τους. Καὶ σὰ μπαίνανε μέσα στὸ κάστρο, σκορπίζανε ἄλλος ἐδῶ, ἄλλος ἐκεῖ, κοπάδια-κοπάδια, σφάζοντας ὅποιον βρῖσκανε μπροστά τους, εἴτε γυναίκα, εἴτε παιδί, εἴτε ἄντρα.

Τὸ μεγάλο μακελιὸ βάσταξε ἀπ' τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου ἴσαμε τὸ μεσημέρι. Πολλοὶ χριστιανοὶ κρυφθήκανε μέσα σὲ λαγούμια καὶ σὲ σπηλιὲς κ' ὕστερά τους βρῖκανε καὶ τοὺς σκλαβώσανε.

Φτάνοντας οἱ Τοῦρκοι στὴν πλατεία, ἀνεβήκανε στὸν πύργο καὶ κατεβάσανε τὴ βυζαντινὴ σημαία καὶ τὴ σημαία τ' ἀγίου Μάρκου καὶ ἰσάσανε στὸν τόπο τους τὸ σαντάρδο τοῦ σουλτάνου. Τὰ κάστρα ἀπὸ τὴ μιὰν ἄκρη ἴσαμε τὴν ἄλλη πέσανε σὰ χέρια τοῦ Τούρκου. Μονάχα οἱ Κρητικοί, πὺ βρισκόντανε μέσα στοὺς πύργους τοῦ Λέοντα καὶ τοῦ Βασιλείου, βαστήξανε τὸν πόλεμο ἴσαμε τὸ μεσημέρι. Ὁ σουλτὰν Μεμέτης σὰν τᾶκουσε θαύμασε τὴν παλληκαριά τους καὶ τοὺς ἄφησε νὰ φύγουνε στὴν πατρίδα τους, παίρνοντας μαζί τους ὅ,τι εἶχανε ἀπάνω τους.

Ὅπως εἶπα πρωτύτερα, πολὺς κόσμος ἔτρεξε στὴ θάλασσα νὰ γλυτώσῃ, μὰ ἔπεσε μαζεμένος στὰ καράβια καὶ πολλὰ βουλιάζανε καὶ πνιγῆκανε πολὺς λαός. Οἱ πορτιέρηδες, βλέποντας τὸν κόσμο πὺ ὠρμοῦσε ὅξ' ἀπὸ τὶς πόρτες, θυμηθήκανε ἓνα παλιὸ ρητὸ πῶλεγε πῶς ἡ πόλη θὰ ξαναπαιρνότανε ἀπ' τὰ χέρια τῶν Τούρκων ἂν γυρίζανε πίσω οἱ Χριστιανοί, κλειδώσανε τὶς πόρτες καὶ ρίζανε τὰ κλειδιά ὅξ' ἀπ' τὸ κάστρο. Τότε δὲ φούντωσε ἡ σφαγή, πὺ δὲ μπορεῖ νὰ τὴ χωρέσῃ τὸ μυαλὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅσοι γλυτώσανε χάσανε τὰ φρένα τους καὶ τρέχανε νὰ κλειστοῦνε στὴν Ἁγία-Σοφιά. Κεῖνη τὴν ὥρα ἦτανε πῶχαν' ἡ μάνα τὸ παιδὶ καὶ τὸ παιδὶ τὴ μάνα. Θεὲ μεγαλοδύναμε, ἀπάνω σ' αὐτοὺς τοὺς συμφοριασμένους ἔπεσε ὅλη ἡ ὀργή σου! Μερμηγκιὰ ἀμέτρητη πλημμύρισε τὴν ἐκκλησιὰ, ἀπάνω, κάτω, στὸ νάρθηκα, στ' ἅγιο βῆμα, σὲ κάθε μεριά. Σφαλίζανε τὶς πόρτες καὶ παρακαλοῦσανε μὲ μεγάλες φωνές τὸ Θεὸ νὰ τοὺς λυπηθῇ. Οἱ κουμπέδες κ' οἱ θεόρατες καμάρες ἀντιβουίζανε καὶ ρίχνανε πιὸ πολλὴ τρομάρα στὶς καρδιές τῶν κοριτσιῶν· τὰ μικρὰ παιδάκια ξεψυχούσανε ἀπ' τὸ φόβο τους. Σὲ λίγο φτάζανε οἱ Τούρκοι καὶ πιάσανε νὰ βαρᾶνε μὲ τοὺς μπαλτάδες τὶς πόρτες. Τὸ κοπάδι, πὺ ἦτανε μαντρισμένο μέσα βέλαζε λυπητερὰ σὲ κάθε τσεκουριά.

Ποιὰ γλώσσα μπορεῖ νὰ πῆ τί γίνηκε σὰν μπήκανε μέσα οἱ Τούρκοι, βαστώντας στὰ χέρια τους ἄλλοι ματωμένα μαχαίρια μιὰ ὀργυιὰ μάκρος, ἄλλοι πελέκια ἀκονισμένα, ἄλλοι κοντάρια, π' ἀστράφτανε οἱ σουβλερές μύτες τους. Ἡ ἐκκλησιὰ πιτσιλίστηκε ἀπ' τὰ αἵματα σὲ δυὸ μπόγια ὕψος, πῶλεγες πῶς ἦτανε χασάπικο. Ὅσοι ἀπομείνανε ζωντανοὶ εἶχανε τρελλαθῇ. Οἱ Τούρκοι δένανε τοὺς ἄντρες μὲ σκοινιά, τὶς γυναῖκες μὲ τὶς ζῶνες τους. Ἐβλεπες ἀφεντάδες δεμένους πιστάγκωνα μαζί μὲ τοὺς ὑπηρέτες, κυράδες μὲ τὶς δοῦλες, παπάδες μὲ γρηές, δεσποτάδες, παλληκάρια βουτημένα στὸ αἶμα. Ὁ ἓνας μπροστὰ στὸν ἄλλον βιάζανε τὶς γυναῖκες, ἀνάμεσά σε κουφάρια καὶ σὲ λαβωμένους πὺ μουγκρίζανε. Ἄλλοι πάλι ἀπὸ κεῖνα τ' ἀγρίμια ξεγυμνώνανε τὴν ἐκκλησιὰ. Μέσα σὲ μιὰ ὥρα ἀπομείνανε μονάχα οἱ τοῖχοι. Δὲν ἀφήσανε μηδὲ καντήλι, μηδὲ δισκοπότηρο, μηδὲ βαγγέλιο, μηδὲ

εἰκόνα, μηδὲ ροῦχα, τίποτα! Πῶς περνᾶ ἡ ἀκρίδα ἀπὸ νὰ καταπράσινο περιβόλι κ' ὕστερα, σὰν κἀνη φτερά, ἀφήνει χῶμα μοναχό, ἔτσι ἀπόμεινε κ' ἡ Ἁγία-Σοφιά ξεγυμνωμένη.

Τὸ μαχαίρι κ' ἡ φωτιά βάσταξε τρία μερόνυχτα, ὅπως εἶχε ταμένο στοὺς στρατιῶτες τοῦ ὀ σουλτάνου. Ἡ ἀπέραντη Κωνσταντινούπολη ἀντιλαλοῦσε μέρα νύχτα. Τί αἷμα καὶ τί δάκρυα χυθῆκανε! Χιλιάδες καρδιές χτυπούσανε, τέτοια συμφορὰ δὲ μπορεῖ νὰ τῆ συλλογισθῆ ἄνθρωπος. Ἄλλοι σφαζόντανε πρὶν πᾶνε στὰ σπίτια τους, ἄλλοι καταφέρνανε νὰ φτάξουνε στὰ δικά τους μὰ δὲ βρίσκανε τὰ παιδιὰ τους καὶ τὶς γυναῖκες τους. Ἀντρόγυνα χωριζόντουσαν, ὁ ἓνας Τοῦρκος ἔσερνε τὸν ἄντρα κι' ὁ ἄλλος τῆ γυναῖκα. Τὰ παιδιὰ τὰ ξεκολλούσανε ἀπ' τὸ λαιμὸ τῆς μάνας, τὰ κορίτσια τὰ σέρνανε ἀπ' τὰ μαλλιά μέσα στὸ δρόμο. Πεινασμένα σκυλιὰ πίνανε τὸ αἷμα π' ἄχνιζε μέσα στὰ χαντάκια. Πειὸ πολλὰ ἦτανε τὰ κομμένα κεφάλια, πὺ κειτόντανε στὸ χῶμα, παρὰ οἱ πέτρες τῆς γῆς. Φρόνιμες νοικοκυράδες, πὺ δὲν τὶς εἶχε δῆ ὁ ἥλιος, ἀτιμαζόντανε γυμνές μέσα στὶς πλατεῖες. Παπάδες περπατούσανε βιαστικά, φορτωμένοι μὲ βαρεῖα σεντούκια, πὺ τοὺς τᾶχανε φορτωμένα οἱ ζεμπέκηδες καὶ τοὺς δέρνανε σὰν γαῖδούρια καὶ τοὺς τραβούσανε μὲ τὸ καπίστρι ποῦχανε περασμένο στὸ λαιμὸ τους. «Καὶ ἦν ἰδεῖν ὄρμαθούς ἐξερχομένους ἄπειρους ὡσπερ ἀγέλας».

Στὰ καράβια δὲν εἶχε ἀπομείνει μηδὲ ἓνας Τοῦρκος, γιατί ριχτήκανε στὸ πλιάτσικο. Μὲ μεγάλη μανία γυρεύανε νὰ βροῦνε τὰ γυναικεῖα μοναστήρια, τὰ πατούσανε καὶ κουβαλούσανε τὶς καλογρηές μέσα στὰ καράβια κ' ἐκεῖ ὁ διάβολος πειὰ μπορεῖ νὰ πῆ τὸ τί γίνηκε. Πολλές γυναῖκες, γιὰ νὰ ξεφύγουνε τὴν ἀτιμία, πέσανε καὶ πνιγῆκανε στῆ θάλασσα καὶ στὰ πηγάδια.

Οἱ Τοῦρκοι εἶχανε τούτη τῆ συνήθεια· ἅμα μπαίνανε μέσα σ' ἓνα σπίτι γιὰ νὰ κουρσέψουνε, στήνανε μιὰ σημαία ἀπάνω στὰ κεραμίδια. Οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι, βλέποντας τούτη τῆ σημαία, δὲ μπαίνανε ποτὲ μέσα, μὰ τραβούσανε πάρα πέρα, νᾶβρουνε ἄλλο σπίτι λεύτερο. Ἴσαμε διακόσες χιλιάδες τέτοια κουρέλια σαλεύανε

ἀπάνω στήν Πόλη, γιατί οί Τουῦρκοι βάζανε πολλές παντιέρες στοῦ ἴδιο σπίτι γιά νά κάνουνε πανηγύρι.

Ἔλη τή μέρα σφάζανε. Τόσο μουσκεμένη ἦτανε ἡ γῆς, πῶλεγες πῶς ἔβρεξε αἶμα, κι ὅπου ἔβρισκε χαντάκι τὸ αἶμα ἔτρεχε σὰ νάτανε βροχονέρι. Τὰ κουφάρια τὰ ρίχνανε στοῦ μπουγάζι τοῦ Βοσπόρου, καί τὸ ρέμα τὰ κατρακυλοῦσε σὰ νάτανε πεπόνια, Χριστιανοὶ-Τουῦρκοι ἀνακατεμένοι.

Ὁ σουλτάνος δὲ μπῆκε μέσα στήν Πόλη μὲ τὸ στρατό, παρὰ ἀπόμεινε στοῦ στρατόπεδο. Κατὰ τὸ μεσημέρι οἱ πασάδες τοῦ πήγανε τὰ κλειδιά, σημάδι πῶς ἦτανε πειὰ δική του ἡ Κωνσταντινούπολη. Τότε καβαλλίκεψε καί μπῆκε μὲ τὴ συνοδεία του μέσα στοῦ κάστρο καί τράβηξε ἴσια στήν Ἁγία-Σοφία. Δὲ μπῆκε μέσα στήν ἐκκλησιὰ μὲ τᾶλογο, παρὰ ξεπέζεψε καί μπαίνοντας μέσα θαύμασε πολλὴν ὥρα καί περιεργάσθηκε τὸ χτίριο. Ἔστερα φώναξε ἕναν χότζα καί τοῦπε ν' ἀνεβῆ ἀπάνω στοῦ ἄμβωνα καί νά φωνάξη τὴν προσευχή τους «Ἀλλάχου ἐκπέρ, Ἀλλάχου ἐκπέρ, Μουχαμετοῦλ ρεσοῦλ Οὐλλάχ.» Σὰν τελείωσε ὁ χότζας, ἀνέβηκε ὁ ἴδιος στήν Ἁγία Τράπεζα καί τὸ ξανάπε.

Τὴν ὥρα πῶβγαινε ἔξω, εἶδε ἕναν Τουῦρκο πὸν τσάκιζε τὰ μάρμαρα. Ὁ Μεμέτης τὸν βάρωσε μὲ τὸ καμουτσι λέγοντάς του: «Κιοπέκ, σᾶς ἄφησα τὸ θησαυρὸ καί τοὺς ἀνθρώπους, μὰ τὰ χτίρια εἶνε δικά μου!»

Ἀπὸ κεῖ τράβηξε μὲ τοὺς πασάδες καί ρώτηξε γιά τὸ βασιλιᾶ τῆς Πόλης, ζῆ ἡ πέθανε. Καί σὰν τοῦπανε πῶς σκοτώθηκε, πρόσταξε καί πλύνανε πολλὰ κεφάλια στοῦ μέρος πὸν χάθηκε, γιά νά τὸν γνωρίσουνε, μὰ δὲ μπορέσανε μέσα σὲ τέτοιο πλήθος. Σὲ λίγο ὅμως βρέθηκε τὸ κορμί του καί τὸ γνωρίσανε ἀπ' τὰ κόκκινα ποδήματά του μὲ τοὺς κεντημένους ἀητούς. Κόψανε τὸ κεφάλι καί τὸ βάλανε σὲ μιὰ πλατεία κοντὰ στ' ἄγαλμα τοῦ Γιουστινιανοῦ καί κεῖ στάθηκε ἴσαμε τὸ βράδυ. Ἔστερα τὸ μπαλσαμώσανε καί τᾶστειλε ὁ σουλτάνος στήν ἀνατολή ἀπὸ χώρα σὲ χώρα, γιά νά

δῆ ὁ κόσμος τῆ νίκη του. Τὸ σῶμα τὸ πήρανε οἱ Χριστιανοὶ καὶ τὸ θάψανε.

Τὰ πλιάτσικα κ' οἱ σκλάβοι, ἄλλα στοίβαχθήκανε στὶς τέντες, ἄλλα φορτωθήκανε στὰ καράβια καὶ τραβήξανε νὰ τὰ πουλήσουνε, ὅπως ἔστερξε ὁ σουλτάνος. Κάθε Τοῦρκος ἦτανε φορτωμένος. Τί μαλάματα, τί ἀσήμια, τί χαλκώματα, τί ροῦχα μεταξωτά, τί βιβλία! Καράβια ὀλάκερα γεμίσανε καλογέρους καὶ καλογρηές. Ἐβλεπες ζεῖμπέκια ψειριασμένα νᾶνε ντυμένα μὲ ροῦχα δεσποτικά, ἄλλοι φοράγανε χρυσὰ πετραχήλια, ἄλλοι κορῶνες καὶ καλυμμαύχια στὸ κεφάλι. Σκυλιὰ δεμένα μὲ ζῶνες κεντημένες, ἐπιγονάτια καὶ φελόνια γιὰ σαγή στ' ἄλογα. Μέσα στοὺς ἀσημένιους δίσκους βάζανε ντομάτες καὶ κρέατα, πίνανε κρασί μέσα στὰ δισκοπότηρα. Φορτώσανε στὶς καρότσες βιβλία, πού δὲν εἶχανε μετρημὸ καὶ τὰ σκορπίσανε σ' ἀνατολή καὶ δύση. Γιὰ ἓνα γρόσι πουλιόντανε ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλάτωνας κ' οἱ ἄλλοι ξακουσμένοι σοφοὶ τῆς ἀρχαιότητος, γραμμένοι σὲ πετσί, μὲ χρυσοκοντυλιές καὶ μὲ χρυσὰ δεσίματα. Τὰ εἰκονίσματα τὰ σκίζανε μὲ τὸ τσεκούρι καὶ βράζανε κρέας μέσα στὰ καζάνια.

Τῆ δευτέρη μέρα, δηλαδὴ στὶς 30 Μαγιοῦ, ξαναμπῆκε στὴν Πόλη ὁ σουλτάνος, μὲ πολλὴ παράταξη, κι' ἀφοῦ τριγύρισε σὲ διάφορα μέρη, πῆγε καὶ στὸ παλάτι. Καὶ βλέποντάς το ἔρημο εἶπε ἓναν στίχο κάποιου Πέρση ποιητῆ γιὰ τὴν ματαιότητα τοῦ κόσμου.

Ἦτανε πειὰ πεθαμένη καὶ θαμμένη ἢ ξακουσμένη Κωνσταντινούπολη, ἢ Θεοσκέπαστη, ἢ Νέα Σιών, ἢ Ἐφτάλοφη, τὸ καμάρι τῆς Ἀνατολῆς, πῶβρισκε ἄνθρωπος καὶ τοῦ πουλιοῦ τὰ γάλα. Ποῦχε τὸ κάστρο μὲ τοὺς τρακόσους πύργους, τὰ παζάρια, τὰ ἀρτοποιεῖα, τὰ χαλκοπραπεῖα, τὰ ἀργυροπωλεῖα, τὰ βλατοπωλεῖα, τὰ κηροπωλεῖα, τὰ λουτρά, τὰ συντριβάνια, τὶς βρύσες, τὶς δεκαεννιά στέρνες, τὰ ἵπποδρόμια, τὰ παλάτια, τὶς τρακόσες ἐκκλησιές καὶ τὰ διακόσια μοναστήρια, τ' ἀμέτρητα τ' ἀγάλματα κι' ὅ,τι μπορεῖ νὰ βάλῃ ὁ νοῦς τ' ἀνθρώπου. «Τῆ δευτέρῃ δὲ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, εἰσελθὼν ὁ Μεχμέτης,

περιόδευσε τὴν πόλιν· καὶ ἦν ἡ πᾶσα ἄοικος, οὔτε ἄνθρωπος, οὔτε κτῆνος, οὔτε ὄρνεον κραυγάζον ἢ λαλοῦν ἐντός.»

Κοντὰ στὸ παλάτι ἐτοιμάσανε ἓνα μεγάλο τραπέζι γιὰ τὸ σουλτάνο, κ' ἄφοῦ ἔφαγε, ἤπιε πολὺ κρασί καὶ μέθυσε. Τότε πρόσταξε νὰ τοῦ πᾶνε τὸ ναύαρχο Νοταρᾶ μὲ τὰ παιδιά του καὶ νὰ τοὺς ἀποκεφαλίσουνε. Πρῶτα σφάζανε τὰ παιδιά μπροστὰ στὸ συμφοριασμένον τὸν πατέρα, πῶλεγε ὀλοένα «δίκαιος εἶ, Κύριε!», κ' ὕστερα τὸν ἴδιον. Δὲν περάσανε λίγες μέρες καὶ πρόσταξε νὰ κόψουνε καὶ τὸ Χαλίλ πασᾶ, ποῦ τὸν ὑπωπτεύοτανε πῶς εἶχε προδώσει τὰ μυστικά του στοὺς γραιοὺς.

Τὸ τέλος τῆς Πόλης φαίνεται ἀκόμα πειρὸ λυπητερὸ ἅμα συλλογισθῆ κανένας πῶς χαλάσθηκε τὸ μῆνα Μάη, τὶς μέρες ποὺ μοσκοβολούσανε οἱ πασκαλιές κ' οἱ τριανταφυλλίες. Ἀνήμερα ποὺ σκλαβώθηκε ἡ Πόλη ἦτανε τῆς Ἀγίας Θεοδοσίας, ποὺ τὴ γιορτάζανε πάντα οἱ Πολίτες στὶς 29 Μαγιοῦ μὲ μεγάλη δόξα στὴν ἐκκλησιά της, ποὺ γίνηκε ὕστερα τζαμί. Μ' ὅλη τὴν ἀγωνία ποὺ περνούσανε, οἱ γυναῖκες τὴν εἶχανε στολισμένη, κατὰ τὰ συνηθισμένα, μὲ στεφάνια καὶ μὲ περιπλοκάδες ἀπὸ τριαντάφυλλα. Τὴν ὥρα, ποὺ μπήκανε μέσα οἱ Τοῦρκοι, ψέλνανε ἀκόμα οἱ ψαλτάδες. Τοὺς περάσανε ὅλους ἀπ' τὸ μαχαίρι, κ' ἀπὸ τότε βαστᾶ ἡ ὀνομασία «Γκιουλ Τζαμί», δηλαδὴ «Τὸ Τζαμί μὲ τὰ τριαντάφυλλα», καὶ μ' αὐτὸ τὸνομα στέκει ὡς τὰ σήμερα. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἐκκλησιά λένε πῶς ὑπάρχει κ' ἓνα μνημόρι, ὁπῶχει ἀπάνω στὴν πλάκα τούρκικα γράμματα, ποὺ λένε «Ἐδῶ κείτεται ἓνας μαθητὴς τοῦ Χριστοῦ» καὶ πῶς αὐτὸς εἶνε ὁ τάφος τοῦ βασιλιᾶ Παλαιολόγου.

Τοὺς Γενοβέζους τοῦ Γαλατᾶ ὁ σουλτάνος δὲν τοὺς πείραξε, γιὰτὶ σταθήκανε φίλοι του στὸν πόλεμο, τοὺς χάρισε μάλιστα καὶ προνόμια. Τὸ φερμάνι ποὺ τοὺς ἔδωσε ἀρχίζει μὲ τοῦτα τὰ λόγια: «Ἐγὼ ὁ μέγας αὐθέντης καὶ μέγας Ἀμηρᾶς σουλτάνος ὁ Μεχμέτ Μπέης, ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου αὐθέντου Ἀμηρᾶ Σουλτάνου τοῦ Μουράτ Μπέη. Ὁμνύω εἰς τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ εἰς τὸν μέγαν ἡμῶν προφήτην Μωάμεθ, καὶ εἰς τὰ ἑπτὰ μουσάφια

ὅπου ἔχομεν καὶ ὁμολογοῦμεν, καὶ εἰς τὰς ρκδ' (124) χιλιάδας
προφήτας τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς τὰς ψυχὰς τοῦ πάππου μου καὶ τοῦ
πατρός μου, καὶ πρὸς ἑμαυτὸν καὶ πρὸς τὰ παιδιά μου, καὶ στὸ
σπαθὶ ὅπου ζώννομαι...».

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ ἈΚΥΛΑΣ ΜΗΛΛΑΣ

Ἀπόβραδο θλιβερό στήν πλέον ἀπόμερη ἐκείνη ἄκρα τοῦ Βυζαντίου, πάνω ἀπό τίς συνοικίες τῆς πύλης τῆς Γυρολίμνης, τῆς Παναγίας τῆς Σούδας καί τοῦ Παλατιοῦ τῶν Βλαχερνῶν. Στενό, ὑγρό καλντερίμι ἀναρριχᾶται παράλληλα μέ τίς σκιές τῶν γκρεμισμένων πύργων πρὸς τὴν καστρόπορτα τοῦ Πολυανδρίου, πύλη διπλή ὅπου, κατὰ τὸν Φραντζῆ: «...μετὰ τὴν εἰσροὴν τῶν Τούρκων διὰ τῆς Κερκόπορτας, τοσαύτη ἔγινεν συρροή (...) ὥστε τὰ πτώματα τῶν πιπτόντων φίλων καὶ ἐχθρῶν κατέφραξαν τὰς πύλας». Ὁ δρόμος κατηφορίζει μετὰ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Λύκου ποταμοῦ, προσπερνώντας τὰ Ἀρματίου τὴν ἐκ παραφθορᾶς μετέπειτα ἐνορία Σαρμασικιουγιᾶ νὰ συνεχίσει ἀνάμεσα σὲ σκουῦρα πορφυρόχρωμα χαλάσματα πρὸς τὸν τραγικὸ λόφο τοῦ Πέμπτου.

Τότε ἀκόμα ἔξω ἀπὸ τὰ χερσαῖα Θεοδοσιανὰ τείχη ἢ ἀπέραντη Θρακικὴ πεδιάδα ἀπλωνόταν καταπράσινη, γυμνὴ ἀπὸ κτίσματα, καὶ μόνο ἐκεῖ, ἀπέναντι στήν πύλη τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ Τόπκαπι, πύλη τοῦ κανονιοῦ ὅπως τὴν ὀνόμασαν οἱ Τοῦρκοι μία συστοιχία αἰωνόβιων κυπαρισσιῶν δῆλωνε τὴ θέση ὅπου ὁ πορθητὴς εἶχε στήσει τὴ σκηνή του, τσαντίρι θεόρατο περιχαρακωμένο μέ σανίδες καὶ τάφρο, ἔχοντας τριγύρω του τοὺς ἐμπειρότερους τοξότες καὶ ἐπίλεκτους ὑπερασπιστὲς τῆς σουλτανικῆς αὐλῆς. Δεξιά του εἶχαν ἐγκατασταθεῖ οἱ πολυάνθρωπες ὀρδὲς τῆς Ἀνατολῆς καί, ἀριστερά, οἱ στρατιῆς τῆς Εὐρώπης. Φωτιῆς τὴν νύχτα ἀναβαν πέρα ἀπὸ τὴν Καμηλογέφυρα, στὰ ὑψώματα τοῦ Πικριδίου καὶ τοῦ Γαλατᾶ ὅπου στρατοπέδευε ὁ κηδεστὴς τοῦ σουλτάνου Ζαγανὸς πασᾶς. Δώδεκα σπιθαμές, λένε, μετροῦσε ἡ περίμετρος τῆς κάθε πετρόσφαιρας πού ἐξακόντιζε τὸ γιγαντιαῖο ἐκεῖνο κανόνι πού εἶχε κατασκευάσει ὁ Οὐγγρος Ὁρβανός!

Καὶ οἱ Θεοδοσιανοὶ πύργοι κατηφόριζαν πρὸς τὴν Προποντίδα, ὀδεύοντας μέσα στίς ὀμίχλες τῶν περασμένων, σημαδεμένοι αἰῶνες τώρα μέ ἀνάγλυφους θυρεοὺς, σταυροὺς πλινθόκτιστους,

ύπολείμματα ἐπιγραφῶν καὶ ἐπικλήσεων: «Νικᾶ ἡ τύχη τῶν σκηπτούχων Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης τῆς εὐσεβεστάτης Αὐγούστης», «Πύργος Ῥωμανοῦ τοῦ Φιλοχρίστου Δεσπότη», «Μιχαὴλ καὶ Θεοφίλου μεγάλων Βασιλέων», «Πύργος Ἰωάννου ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστοῦ Βασιλέως καὶ Αὐτοκράτορος τοῦ Παλαιολόγου», «Χριστὲ ὁ Θεὸς ἀτάραχον καὶ ἀπολέμητον φύλαττε τὴν Πόλιν σου, νίκας δωρούμενος τοῖς βασιλεῦσιν ὑμῶν...». Καὶ συνέχιζε νὰ ἐλίσσεται πρὸς τὴν Προποντίδα τὸ ἐρειπωμένο τεῖχος, αὐτὸ ποὺ ἀγκάλιαζε παλιὰ μὲ γρανιτένια μπράτσα τὴ Θεοφύλαχτη Πόλη καὶ ποὺ τώρα Ἀλβανοὶ μπαχτσεβαναῖοι καλλιεργοῦσαν τὰ κηπευτικὰ καὶ τὰ μαρούλια τους στὴν πλατιά του ξεραμένη τάφρο.

Θλιβερὸ τὸ ἀπόβραδο τῆς εἰκοστῆς ἐνάτης Μαΐου -ἡμερομηνία ὀρόσημο στὴν πορεία τῆς Ρωμιοσύνης ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου· κι ἀναρωτιέμαι πόσοι τάχα ἀπέμειναν νὰ θυμῶνται πῶς χρόνια πρὶν, στὴν ἀπόμακρη ἐκείνη ρηγίωνα τοῦ Βυζαντίου, κάθε χρόνο, κάθε τέτοια μέρα ποὺ οἱ κυρίαρχοι πανηγύριζαν τὴν ἐπέτειο τῆς Ἀλώσεως, γενόταν σιωπηλὰ σύναξη μιᾶς πλειάδας ἀθεράπευτων νοσταλγῶν τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐκεῖ, πίσω ἀπὸ τοὺς ὑψηλοὺς μαντρότοιχους τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τοῦ παρὰ τὴν Πύλην τοῦ Ἁγίου Ῥωμανοῦ ὅπου ἔπεσε ὁ Κωνσταντῖνος, τελοῦσαν τρισάγιο εἰς μνήμην τοῦ ὑστατοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα.

«Ἐμπνευστῆς τοῦ μνημοσύνου», διηγεῖται ὁ Κωνσταντῖνος Γρίβας, «ἦταν ὁ Τζανῆς ὁ Παπαδόπουλος, ὁ σοφὸς ἐκεῖνος καὶ ἐνθουσιώδης καθηγητῆς τῆς ἱστορίας στὴν Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή. Παρόντες καὶ οἱ χρόνια τώρα μακαριστοὶ Θεοφάνης Μέντζος, Ἀντώνης Μαλέτσκος, Εἰρήναρχος Κόβας, Νικόλαος Δάμσας, Μιλτιάδης Νομίδης...». Ἦταν ἡ δεκαετία τοῦ τριάντα. Ἀργότερα ἔσπευσαν νὰ τοὺς πλαισιώσουν ὁ Δημήτρης Χαβιάρόπουλος, ὁ Γιώργος Πατριαρχέας μὲ νεότατο τότε τὸν Καλλίνικο Γκιουζέλογλου. Τὴν πρώτη ἐκείνη φορά, τὸ 1927, ὁ ἀνίδεος καὶ ἀγαθὸς ἱερέας ποὺ ἐκλήθη πρὸς τέλεσιν τῆς μυσταγωγίας, ἄρχισε χωρὶς τὴν παραμικρὴ ὑποψία νὰ

μουρμουρίζει λόγια χιλιοειπωμένα γι' αυτόν, ένα βιαστικό και συνηθισμένο τρισάγιο για τὸν κάθε παπᾶ. «Όταν κοντοστάθηκε νὰ ρωτήση τὸ ὄνομα τοῦ μνημονευομένου καὶ τοῦ ψιθυρίσαμε πῶς ἐπρόκειτο γιὰ τὸν «Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο τὸν αὐτοκράτορα καὶ πάντας τοὺς πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Βασιλίδος πεσόντας κατὰ τὴν Ἄλωσιν», κόμπιασε, διέκοψε συγκινημένος καὶ ξανάρχισε ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀκολουθώντας ὅλο ἐκεῖνο τὸ βυζαντινοπρεπὲς αὐστηρὸ τυπικὸ ποὺ συνήθως παρακάμπτουν οἱ περισσότεροὶ λειτουργοί...».

Χρόνια ἀργότερα, μέσα στὴ θλιβερὴ ἀλλοτρίωση τῶν πραγμάτων, ὅταν ἄλλοι φύγαμε καὶ ἄλλοι χάθηκαν γιὰ πάντα, ἀπέμεινε στερνὸς ὁ καλὸς μου φίλος ὁ Καλλίνικος, μόνος νὰ τρυγυρνᾶ κάθε ἐπέτειο τοῦ κουρσέματος, πότε στὰ τεῖχη καὶ πότε κάτω ἀπ' τοὺς θόλους τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ν' ἀναπολεῖ καὶ νὰ προσεύχεται ἐκεῖ, δίπλα στὴ σιδερόκλειστη πύλη τῶν κατηχουμένων ὅπου παιδιὰ μᾶς ἔβαζαν ν' ἀκούσουμε τὶς ἀχνὲς ψαλμωδίες τῶν τελευταίων λειτουργῶν καὶ τὴ θρηνωδία τοῦ «Παπᾶ τῆς Ἁγία-Σοφιάς».

Τὸν θρύλο καὶ τὸ παραμῦθι του μὲ συγκίνηση πάντα καὶ ἐνθουσιασμό μᾶς τὸ ἐπαναλάμβανε ὁ Ἄγγελος Βουδούρης, ὁ ἀξέχαστος καθηγητὴς μας τῶν θρησκευτικῶν, ἐκεῖ στὸ πετρόκτιστο φαναριώτικο σπίτι του δίπλα στὸ μετόχι τοῦ Παναγίου Τάφου.

Ἄς τὸ ξανακούσουμε:

«Τὴν ὥρα ποὺ οἱ Τοῦρκοι μπῆκαν στὴν Ἁγία Σοφία, δὲν εἶχε τελειώσει ἀκόμα ἡ θεία λειτουργία. Πῆρε τότε βιαστικὰ ὁ παπᾶς τ' ἅγιο δισκοπότηρο, ἀνέβηκε στὰ κατηχούμενα, μπῆκε σὲ μιὰ θύρα καὶ ἡ θύρα ἔκλεισε ἀμέσως. Οἱ Τοῦρκοι, ποὺ τὸν κυνήγησαν, εἶδαν νὰ γίνεται ἄφαντος καὶ βρῆκαν ἐμπρὸς στὸ σημεῖο ποὺ χάθηκε τοῖχο. Προσπάθησαν νὰ τὸν ρίξουν μὰ δὲν μπόρεσαν! Ἐφεραν ὕστερα χτίστες, μὰ κι ἐκεῖνοι δὲν ἔκαμαν τίποτα. Κάλεσαν κατόπιν ὅλους τοὺς χτίστες τῆς Πόλης, ἔβαλαν τὰ πάντα εἰς

ἐνέργειαν γιὰ νὰ γκρεμίσουν τὸν τοῖχο ἐκεῖνο, ἀλλὰ οἱ κόποι τους πῆγαν χαμένοι. Οὔτε μὲ τοὺς λοστούς, οὔτε μὲ τὶς ἀξίνες, οὔτε μὲ ὅλα τὰ σύνεργα ποὺ κουβάλησαν δὲν μπόρεσαν νὰ τὸν χαλάσουν. Γιατὶ εἶναι θέλημα Θεοῦ νὰ ἀνοίξη ἡ θύρα μόνη της, ὅταν ἔρθῃ ἡ ἅγια ἐκείνη ὥρα καὶ νὰ βγῇ ὁ παπᾶς νὰ τελειώσῃ τὴ θεία λειτουργία στὴν Ἁγία-Σοφιά, τότε ποὺ θὰ πάρουμε τὴν Πόλη...».

Θαρρῶ πῶς τότε, στ' ἀνέφελα ἐκεῖνα παιδικὰ μας χρόνια, πίσω ἀπὸ τὰ κλειστὰ θυρόφυλλα τῶν κατηχομένων, ἀκούγονταν ἀκόμα οἱ ἀχνὲς ψαλμωδίες τοῦ παπᾶ τῆς Ἁγία-Σοφιάς καὶ πέρα κατὰ τὴν Χρυσόπορτα, στὰ θεμέλια πύργου παμμέγιστου, κοιμόταν ὁ Μαρμαρωμένος Βασιλιᾶς...